

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΒΛΙΑ ΤΣΕΛΕΜΠΗ

Μετάφρασις και ἔλεγχος τοῦ «Ὁδοιπορικοῦ»

(σεγριαχάτναμὲ) τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ μετὰ παρατηρήσεων¹

Ἐπαινος τῆς Θεσσαλονίκης τῆς λεγομένης καθέδρας τοῦ Ἑλληνοσ βασιλέως, τῆς ἐχοῦσης και ἐβραϊκά χωρία μεγάλης πόλεως.

Κατὰ τὰ λεγόμενα και γραφέντα εἰς τὰς ἀξιοπίστους ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Λατίνων, Σέρβων και Κοπτῶν² ἱστορικῶν ὁ πρῶτος κτίσας τὴν πόλιν ταύτην εἶναι ὁ προφήτης Σολομῶν — ἐφ' οὗ εἶη ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ — ὅστις ἔβαλε τοὺς ἀγγέλους νὰ μεταφέρουν τὴν μητέρα Μπαλκίς³ ἐκ τῆς πόλεως Σαβᾶ και τὸν ἄνεμον νὰ φέρῃ τὸν θρόνον του, ἐνῶ δὲ ἐπεδείκνυε τὸν κόσμον πρὸς θεὸν εἰς τὴν μητέρα Μπαλκίς, αὕτη εἶδε κατὰ πρῶτον ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ρωμηῶν, μίαν θέσιν ὑψηλὴν ὀνόματι «Καλλιθέα» (Τεμασαλίχ)⁴.

Ἐκεῖ ἔκτισε μέγα ἀνάκτορον, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη εἶναι ἀκόμη φανερά. Ἐκεῖθεν, ἐνῶ μὲ τὴν διαταγὴν τοῦ προφήτου Σολομῶντος ὁ ἄνεμος μετέφερε τὴν σολομώντειον αὐλὴν διὰ τῶν ἀέρων, ἡ μήτηρ Μπαλκίς, εἰς τὴν ὁποίαν ἤρесе τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως ταύτης τῆς Θεσσαλονίκης, ἔβαλε νὰ κτίσουν ἓν παραδείσιον μέγαρον εἰς τὴν θέσιν τῆς Θεσσαλονίκης τὴν καλουμένην Γεδῆ-Κουλέ (Ἑπταπύργιον), ἡ ὁποία εἶναι ἀκόμη κατὰ

¹ Συνέχεια ἐκ τοῦ ΙΕ' Τόμου, σελ. 145—181.

Τὸ κείμενον τοῦ Ἑβραϊκά μεταφράζεται ἐνταῦθα αὐτολεξεί, ὅπως φανῆ ποῖαι ἦσαν αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις και ἀντιλήψεις του, τὰς ὁποίας ἀσφαλῶς συνεμερίζοντο και πολλοὶ τῶν ὁμοεθνῶν του «λογίων» και «γραμματιζομένων» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τούτων τιθεμένων κατὰ μέρος, ἐξ ὅλου τούτου τοῦ περὶ Θεσσαλονίκης κεφαλαίου ὑπολείπονται ἱκαναὶ ἐνδιαφέρουσαι πληροφορίαι, ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τῶν ὁποίων δέον βεβαίως νὰ τίθεται ὑπὸ τὸν προσήκοντα ἔλεγχον, ὡς πράττομεν εἰς τὰς ὑποσημειώσεις.

² Ὁ Ἑβραϊκῶ ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἀγρυπτικῶς εἰς ἀξιόπιστα και σοβαρά, διήθεν, ἱστορικὰ συγγράμματα παντοδαπῶν ἱστορικῶν, τῶν ὁποίων οὐδὲ πόρρωθεν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλαβε γνώσιν ἐξ ἀναγνώσεως ἢ ἐξ ἀπλῆς ἀκοῆς. Ποιεῖται διάκρισιν «Ρωμηῶν», και Ἑλλήνων ἱστορικῶν, ἀναφέρει Λατίνους, ἐνῶ τοιοῦτοι ἦσαν παντελῶς ἄγνωστοι εἰς τοὺς Τούρκους, ἀκόμη δὲ και Σέρβους (;) και Κόπτας (!). Εἶναι και τοῦτο ἔνδειξις περὶ τοῦ πόσον ὀλίγη πίστις δέον νὰ δίδεται εἰς τὰ γράφομένα του.

³ Οὕτω καλοῦσιν οἱ Ἀραβες, οἱ Τούρκοι και ἐν γένει οἱ Μουσουλμάνοι τὴν βασιλίτισσαν τοῦ Σαβᾶ.

⁴ Τεμασαλίχ (temachalik) σημαίνει τόπος ἔχων καλὴν θεάν, ἄρα «Καλλιθέα».

φυτος ἐκ πλατάνων. Πολὺν καιρὸν ὁ προφήτης Σολομὼν κατόκησεν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Θεσσαλονίκης μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πνεύματα, μὲ τὰ πτηνά, μὲ τὰς νύμφας καὶ μὲ τοὺς δαίμονας. Κατόπιν ὁ προφήτης Σουλεῦμάν μετέβη μὲ τὸν ἱπτάμενον θρόνον του εἰς τὸν τόπον τοῦ φρουρίου τῆς Καβύλλας, ἐκεῖθεν εἰς τὴν πόλιν Μπουρίτα ¹ καὶ εἰς Ἴσλαμπόλ ², εἰς τὸ μέρος τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐκεῖθεν εἰς τὸ φρούριον Ταρεμπι-Ἐφζοῦν ³ εἰς τὸ Μπουζ-Ντάγ, ἐκεῖθεν εἰς Μπούρς ⁴, ἐκεῖθεν εἰς Ἀϊδιντζίκ ⁵, ἐκεῖθεν εἰς Ἀγιά-Σολοῦκ (=Ἐφεσον), ἐκεῖθεν εἰς Μπαυαμπέκ τῆς Συρίας, ἐκεῖθεν εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ ἄλλα μέρη, κτίσας χάριν τῆς Μπαλκίς εἰς τρεῖς χιλιάδας τόπους ὡραῖα ἀνάκτορα, ἐκπολιτίσας τὴν οἰκουμένην μετὰ τὸν κατακλυσμὸν. Ἀκόμη φαίνονται εἰς τόσας καὶ τόσας χιλιάδας μερῶν τὰ κτίρια τῆς ἐκπολιτισθείσης ἐκείνης χώρας.

Κατόπιν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ρετζαΐμ (=Ροβοάμ), υἱοῦ Σολομῶντος, ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ προφήτης Ζαχαρίας ὁ μεγαλεπίβολος καὶ κατὰ τοὺς εὐτυχεῖς χρόνους τούτου ἐνεφανίσθη ὁ φιλόσοφος Φίλικος, ὅστις καί, προσελκύσας εἰς τὴν πίστιν τὸν Ζαχαρίαν, ἔγινεν ἔνδοξος βασιλεὺς εἰς τὴν χώραν τῶν Ρωμαίων καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ ἔδαφους τοῦ ὄχρουοῦ τούτου τῆς Θεσσαλονίκης τὸ φρούριον τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν θέσιν ἀνακτόρου τοῦ προφήτου Σολομῶντος, 897 ἔτη πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μωάμεθ ⁶ καὶ ἔδωκε τὴν διακυβέρνησιν αὐτῆς εἰς τὸν

¹ Κατ' ἄλλην γραφὴν «Μπουζέντα». Ἀμφότεραι ἡ γραφαὶ δὲν ἐπιτρέπουν νὰ διαπιστωθῇ ποίαν πόλιν ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ Ἑβραῖος. Ἐπειδὴ ὁμοῦ κατόπιν ἀναφέρει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐννοεῖ τὸ Βυζάντιον.

² Ἴσλαμπόλ (=ἄφθονον εἰς Μουσουλμάνους) ἐκάλουν ἄλλοτε οἱ Τοῦρκοι τὴν Κωνσταντινούπολιν, παρηχόντες τὸ τουρκικὸν ταύτης ὄνομα (Ἰστάνμπόλ).

³ Καὶ ἐδῶ τὸ Ταρέμπι-Ἐφζοῦν (τὸ ὁποῖον σημαίνει κατὰ λέξιν «μεγάλῃ χώρᾳ») εἶναι βεβαίως μία ἀπὸ τοὺς ἀγαπητοὺς εἰς τὸν Ἑβραῖο ἐκτουρκισμοὺς τῶν τοπωνυμίων κατὰ παρήχησιν: Ταρέμπι-Ἐφζοῦν=Ταραμπεζοῦν, δηλαδὴ Τραπεζοῦς.

⁴ «Μπούρσα» ἔλεγον ἄλλοτε καὶ λέγουν σήμερον οἱ Τοῦρκοι, μετὰ τὴν ἐπὶ Μουσταφᾶ Κεμάλ γλωσσικὴν μεταρρύθμισιν, τὴν Προῦσαν.

⁵ Τὸ Ἀϊδιντζίκ εἶναι κώμη τῆς Μυσίας, παρὰ τὴν ἀρχαίαν Κύζικον. Σημαίνει δὲ ἡ λέξις «μικρὰ σεληνοφώτιστος». Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη εἰς τὴν κώμην ταύτην, διότι ἐκεῖθεν ἐξεκίνησαν μίαν σεληνοφώτιστον νύκτια ὑπὸ τὸν πριγκίπα Σουλεῦμάν 80 Τοῦρκοι ἐπιβαίνοντες σχεδίας καὶ διεπεραιώθησαν εἰς Τζύμην τῆς ἀπέναντι θρηκτικῆς παραλίας τῆς Προποντίδος, ἀρχίσαντες οὕτω τὰς ἐν Ἐδέωπῃ τουρκικὰς κατευλήσεις. Ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου τὸ Ἀϊδιντζίκ, σήμερον ὅλος ἄνημον, ἦτο ἄλλοτε σημαντικὴ τουρκικὴ κωμόπολις.

⁶ Λαμβάνοντες τὰ 897 ἔτη ὡς σεληνιακά, ἤτοι ὡς 870 ἡλιακά καὶ προσθέτοντες ταῦτα εἰς τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Μωάμεθ τὸ 571 μ. Χ. εὐρίσκομεν ὅτι ὁ Ἑβραῖος θεωρεῖ τὴν Θεσσαλονικὴν κτισθεῖσαν τὸ 299 π. Χ. ἤτοι πλανᾶται μόνον κατὰ 16 περίπου ἔτη, ἀφοῦ γενικῶς θεωρεῖται ὅτι ἡ Θεσσαλονικὴ ἰδρύθη τῷ 315 π. Χ.

εὔελπιν υἱὸν του, τὸν βασιλόπαιδα Σελανίκ, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου καὶ ὀνομάζεται αὕτη ἀκόμη, καὶ λέγουν ἢ «διάσημος Σελανίκ», παρονομάζοντες αὐτὴν ἐκ τοῦ Σελανίκ. Οἱ Ἑβραῖοι ὁμως λέγουν Σελενίκ (Ché-lénik). Εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν λέγουν εἰς δὲ τὴν φραγκικὴν Συνελόντι δ' εἰπεῖν, τὸ ἀνεκτίμητον φρούριον, ἀναπτυχθὲν καὶ ἐκπολιτισθὲν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων, ἀπέβη πόλις πολυκατοίκητος καὶ λιμὴν μεγάλωνυμος. Διότι ὅταν οἱ Ἑβραῖοι ἔκοψαν τὸν προφήτην Ζαχαρίαν εἰς δύο διὰ πρίονος, ἀπὸ τῆς κορυφῆς, ἢ σφραγίς τῆς προφητικῆς ἀποστολῆς καὶ τὸ χαλιφικὸν στέμμα εἶχον περιέλθει εἰς τὸν ἅγιον Ζαχαρίαν, ὅταν δὲ ἐκάλεσε τὴν ἑβραϊκὴν φυλὴν εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν, ὃ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κακὸς βασιλεὺς, ὅπως συζευχθῆ τὴν κατηγοραμένην θυγατέρα του, ὀνόματι ἐζήτησε φετβάν (=ἱερονομικὴν γνωμοδότησιν) ἀπὸ τὸν προφήτην Ζαχαρίαν, οὗτος δὲ ἐδήλωσεν ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν ὑπὸ τῆς θρησκείας μας καὶ δὲν ἐξέδωκε τὸν φετβάν. Τότε ἡ Ἰουδαϊκὴ φυλὴ ἐξηγγέρθη καὶ ἠρώτησε: «Ἡ Μαρία ἢ Μήτηρ¹ πῶς ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν ἄνευ πατρός, ἐνῶ ἦτο ἀγνή παρθένος;» καὶ λαβοῦσα ἀφοριμὴν ἐκ τούτου ὠδήγησε τὸν ἅγιον Ζαχαρίαν εἰς τὸ χωρίον Σαμπασαζά², παρὰ τὴν πόλιν Ναμπλούς (Νεάπολιν), εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς σταθμοῦ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπου καὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν του ἔθαψαν εἰς τὸ ἐν τῇ ἱερῇ Δαμασκῶ τζαμίον τῶν Ὁμεῖαδῶν, τὸ δὲ ἱερὸν σκῆνος τοῦ ἀπέθεσαν εἰς ἓν ὑπόγειον τοῦ ἐν Σαμπασατᾶ ναοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ Μπαχτ-εν-Νάσο, ὅστις εἶχε προηγουμένως φέρει εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν τὸν ἅγιον Ζαχαρίαν, ἀκούσας, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἐθανάτωσαν τὸν Ζαχαρίαν ἐξεκίνησαν ἐκ τοῦ Κουρδιστάν μετὰ τὸν ἐκ πεντακοσίων χιλιάδων Ῥωμηῶν³ στρατόν του καὶ ἦλθεν ἐκ τοῦ Κουρδιστάν εἰς Χαλέπιον, Δαμασκὸν καὶ Ἱερουσαλήμ, ὅπως λάβῃ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ αἵματος τοῦ προφήτου Ζαχαρίου καὶ διαπεράσας διὰ τῶν ὀδόντων τοῦ ἀκανθωτοῦ ξίφους τῶν Κούρδων πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων Ἑβραίων, τὸ αἷμα τῶν ὁποίων ἔρρευσε ἐκ πύσης πόλεως ὡς οἱ ποταμοὶ Σεῖχάν, Δζεῖχόν⁴ καὶ Ἑρτζεριάν, ἦλθε

¹ Οὗτω (ἦτοι Μεριέμ-άνᾶ) καλεῖται ἐν τῇ μουσουλμανικῇ θρησκείᾳ ἡ Θεομήτωρ.

² Κατ' ἄλλην γραφὴν «Σαμπασατᾶ», τὸ ὁποῖον πλησιάζει πρὸς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ Σεβαστήν, ἧς εἶναι ἡ ἄλλοτε Σαμάρεια.

³ Παράδοξος βεβαίως ὁ στρατὸς οὗτος ἐκ 500.000 Ἑλλήνων (;) τοῦ Κουρδιστάν. Κατωτέρω τὸ κείμενον τοῦ Ἑβραϊᾶ ἀναφέρει Κούρδους. Ἴσως λοιπὸν νὰ πρόκειται περὶ ἐνὸς ἀπὸ τὰ συνήθη παροράματα τοῦ Ἑβραϊᾶ, γράψαντος «Ρούμ», ἀντὶ «Κιούρτ» (Κούρδοι).

⁴ Εἶναι οἱ ἐν Κιλικίᾳ ποταμοὶ Πύραμος καὶ ὁ Σάρος.

και εις την μεγάλην πόλιν Σαφεδ (Safed) και εις μίαν ημέραν ἔσφαξε 170.000 Ἰουδαίους μετὰ τὰ παιδιά και τὰς οικογενείας των. Ἀκόμη και σήμερον οἱ βράχοι μαρτυροῦν, ὅτι αἶμα Ἰουδαϊκὸν ῥεεῖ εις πλείστους χειμάρους τῆς πόλεως Σαφεδ.

Οἱ ἐκ τῆς σφαγῆς διασωθέντες ¹ Ἑβραῖοι, ἀνερχόμενοι εις πολλὰς χιλιάδας, διέφυγον διὰ πλοίων ἐκ τῶν λιμένων τοῦ Καλέϊ-Γιάφα (Ἰόπης) τῆς Ἀσκάλωνος, τῆς Ἀκκια (Πτολεμαῖδος), τῆς Σάϊδα (Σιδῶνος), τῆς Βηρυτοῦ και τῆς Χαλιλέ ² και ἦλθον εις τὴν Θεσσαλονίκην ταύτην και μετὰ μυριάδας σαταναϊκῶν πανουργιῶν ³ και δόλων εἰσῆλθον εις τὸ φρούριον τῆς Θεσσαλονίκης και, καταστρέψαντες ἐν μιᾷ νυκτὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκυριεύσαν τὸ φρούριον, ὅπερ κατεῖχεν ἐπὶ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ὀνόμασαν τὴν Θεσσαλονίκην «Οἶκον τῶν Ἰουδαίων» ⁴. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχε και εἷς βασιλεὺς Ἑβραῖος ἀνήκων εις τὴν θρησκείαν τῶν Καρανί ⁵, ὅστις συμφωνήσας μετὰ τῶν ἐν Χίφ τοῦ Αἰγαίου ἀπίστων Γενοναίων ἐγένεν ἀνεξαρτήτως κύριος τῆς Θεσσαλονίκης και ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη οἱ Ἑβραῖοι ἐκυριαρχήσαν τῆς Θεσσαλονίκης, μηδενὸς Ἑβραίου ὑπολειφθέντος εις τὴν Ἱερὰν χώραν. Πληρωθείσης οὕτω τῆς Ρούμελης ἐξ Ἑβραίων, οἵτινες ἔλεγον «ἡ Θεσσαλονίκη μας», ὁ ἐκ τῶν Ρωμηῶν βασιλέων Ἀγαστάς (Aghachtach) ⁶, ἐξεληθὼν ἐκ τῆς πόλεως Μακεδονίας, ἦτοι ἐκ τῆς πόλεως «Φίλιππε» ⁷ και μετὰ στρατὸν ἐξάκις ἑκατοντακισχιλίων ἀπίστων Ρωμηῶν, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης και ἐπολιόρησεν αὐτήν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου οἱ Φράγκοι Γενοναῖοι ἦλθον εις Θεσσαλονίκην μετὰ χίλια πλοῖα και ἐβοήθησαν τοὺς Ἑβραίους, οὕτως ὥστε οἱ Ρωμηοὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὔρουν νίκην εις τὴν Θεσσαλονίκην. Τέλος ἐπειδὴ οἱ Γενοναῖοι εἶναι ἔθνος χριστιανικὸν και ἀναγινώσκουν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐμεσολάβησαν μετὰ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους και τοῦ Χριστιανικοῦ και ἐπέτυχον συνεννόησιν μετα-

¹ Ἡ ἀραβικὴ ἔκφρασις εἶναι ἐνταῦθα «μπακιγέτ-ουλ-σέϊφ» δηλαδὴ «οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τοῦ ξίφους».

² Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης διορθώνει «Λζεμπλέ».

³ Τὸ καίμενον λέγει «scheitanlik», τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «διαβολιά» τῆς δημοτικῆς.

⁴ Ποία πίστις πρέπει νὰ δίδεται εις τὰ γραφόμενα τοῦ Ἑβλιγιᾶ δεικνύει και ἡ σοβαροφανὴς αὐτῆ πληροφορία του περὶ Ἑλλήνων (;) ἱστορικῶν.

⁵ Κατ' ἄλλην γραφὴν «Καραγί». Πρόκειται περὶ τῶν Καραϊτῶν λεγόμενων Ἑβραίων, οἵτινες ἀνήκουν εις ἰδιαιτέραν αἵρεσιν.

⁶ Κατ' ἄλλην γραφὴν «Agachtach». Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τοῦ Αὐγούστου, ἀναμνησμένου και αὐτοῦ εις τὰ περὶ Ἑβραίων Θεσσαλονίκης.

⁷ «Φίλιππε» ὀνομάζον οἱ Τοῦρκοι τὴν Φιλιππούπολιν.

ξὺ Ἑβραίων καὶ Ρωμηῶν, συνήφθη δὲ μετὰξὺ αὐτῶν εἰρήνη, καθ' ἣν θὰ ἦσαν κύριοι τῆς Θεσσαλονίκης κατ' ἐτησίαν ¹ συμμετοχὴν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι πλήρης Ἑβραίων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κυρίαρχος τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο ἐκ μέρους τῶν Ρωμηῶν ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀγιά-Σόφ διάσημος βασιλεὺς. Αὕτη ἔκτισε τὸν ἐν τῇ πόλει τῆς Θεσσαλονίκης ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἡ βασιλεὺς ἐκείνη ἔκτισε καὶ τὸ ἐν τῇ εὐδαίμονι Κωνσταντινουπόλει τζαμίον Ἀγία-Σοφία. Κατόπιν, παρελθόντων ἑπτακοσίων ἐτῶν, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος ἐπεσκευάσε τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἡ μήτηρ του, ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα Χελένε (Ἑλένη) γυνή, γενομένη κυρία τῆς Θεσσαλονίκης, ἔκτισεν ἐν αὐτῇ μέγαν ναὸν καὶ μετέβη μὲ τὴν ἄδειαν τοῦ υἱοῦ της καὶ χίλια ἑκατομύρια ἄσπρων (ἀκτσὲ) εἰς Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἡ γυνὴ αὐτῆ, ἡ Ἑλένη, ἔκτισε τὸν «Καμαμέ» ² καί, διαπεράσασα διὰ τοῦ ξίφους χιλιάδας, χιλιάδων Ἑβραίων ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἔγινεν ἀνεξάρτητος βασίλισσα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἔμειναν ὡς ὑπόφοροι καὶ ὑπήκοοι (ραγιαδες).

Ἐν συντομίᾳ ἡ πόλις αὐτὴ τῆς Θεσσαλονίκης, διελθοῦσα ἀπὸ ἑκατοντάδας εἰς ἑκατοντάδας κυβερνήσεων, ἐκυριεύθη ἐπὶ τέλους τὸ 792 ³ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων Ρωμηῶν διὰ χειρὸς τοῦ Γαζῆ Ἑβρενός βέη, βεζύρου τοῦ Σουλτάνου Γαζῆ Χουδαβενδικιάρ, ἦτοι τοῦ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Ὄσμάν Μουράτ τοῦ Α', υἱοῦ τοῦ Γαζῆ Ὁρχάν.

Εἶναι δὲ σήμερον, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπὶ Σουλτάνου Γαζῆ Σουλεϊμάν χάν ἀπογραφὴν ἡ ἔδρα ἐτέρου Σαντζάκ-βέη τῆς Ρούμελης. Σήμερον ὅμως ὁ βέης αὐτῆς δὲν ἐκστρατεύει μετὰ τοῦ βεζύρου τῆς Ρούμελης, ἀλλὰ μετὰ τοῦ βεζύρου τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Καπετάν-πασά

¹ Ἀντὶ τοῦ «σενεβί» (=ἐτήσιος) ὑπάρχει ἄλλη γραφὴ «σεβί», τὸ ὁποῖον σημαίνει «ἴσοι». Κατὰ τὴν γραφὴν αὐτὴν συμφωνήθη (κατὰ τὸν Ἑβραϊῶν) συγκυριαρχία Ἑβραίων καὶ Ρωμηῶν ἐπὶ τῆς Θεσσαλονίκης μὲ ἴσα δικαιώματα (!).

² Ὁ Ἑβραϊκὸς γράφει «Γιαμέ νάμ Καμαμέ» (=τὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Καμαμέ ἱμαμέν), καὶ ὁ τουρκὸς ἐκδό-ης, παραθέτων καὶ ἄλλας γραφάς, ὡς «Γαμαμέ νάμ Γαμαμέ» προτείνει τὴν γραφὴν «Καμαμέ νάμ Γαμαμέ», ἀγνοῶν ἴσως ὅτι «Καμαμέ» καλεῖται εἰς τὰ ἀραβικὰ καὶ παλαιὰ τουρκικὰ ἔγγραφα ὁ ἐν Ἱερουσαλήμ ναὸς τῆς Ἁγίας Ἰσίδωρος.

³ Τὸ ἔτος Ἑγίρας 792 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ σωτήριο 1390. Γνωστὸν ὅμως εἶναι ὅτι οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 1430, ἐπὶ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Β'. Ὡστε ὁ Ἑβραϊκὸς καὶ πάλιν, ἀγνοῶν ἐπακριβῶς τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων χρόνων τῆς Τουρκίας, σφάλεται καὶ ὡς πρὸς τὸ ἔτος τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης; καὶ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ τότε βασιλευμένου σουλτάνου, ἀποδίδων καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦτο εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, εἰς τὸν Γαζῆ «Ἑβρενός», τὸν ὁποῖον ἄλλως τε μᾶς ἀναφέρει πάντοτε ὡς τὸν κατακτητὴν τῶν πάντων.

(ἀρχιναυάρχου) και εἶναι κάτοχος τριῶν γαλερῶν ¹ τῆς «Πάλια» τῆς «'Αλεστέ» και τῆς «Κουρσελές» ὧν ἐπιφορτισμένος νά ἐκστρατεύη κατά θάλασσαν. Τὸ ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου «χας» ² αὐτοῦ εἶναι 280 832. και δλόκληρα τὰ ζιαμέτια του 39 και τὰ τιμάρια του 262, τὸ δὲ ζιαμέτιον τοῦ ὀδζακίου (σώματος) τῶν γιουρούκων ³ Θεσσαλονίκης εἶναι 400 ζιαμέτια. Εἶναι δὲ τεταγμένος ἐπὶ τῶν γιουρούκων τοῦ πυροβολικοῦ και ἐν περιπτώσει πολέμου οἱ βούβαλοί του σύρουν τὰ μεγάλα τηλεβόλα τὰ λεγόμενα «μπαλ γεμέζ»⁴. Ὁ στρατὸς οὗτος τοῦ βέη τῶν κατόχων τῶν ζιαμετίων και τῶν τιμαρίων και τῶν γιουρούκων, ὡς και ὁ στρατὸς τοῦ πασᾶ αὐτῆς και τῶν ἐν καιρῷ ἐκστρατείας κατά νόμον τζεμπελίδων ⁵ εἶναι 6000 ἐπίλεκτοι ἔνοπλοι και ἐτοιμοπόλεμοι στρατιῶται. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἀνδρῶν τοῦ στρατεύματος τούτου ὑπάρχουν και οἱ «ἔσκιντζή» ⁶ ἐν συνόλῳ 12.000 γιουρούκοι και Τσιτάκοι ⁷. Οὗτοι ἀναγράφονται εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν μητρώον ὡς μουσουλμάνοι γιουρούκοι Θεσσαλονίκης. Ἔχουν ἄλλον βέην, ἰδιαίτερον τύμπανον και ἰδικὴν τῶν σημαίων ὡς και ἵππουρίδα ὑποστρατήγου ⁸.

¹ Τῶν γαλερῶν τούτων τὰ ὀνόματα φαίνονται ὅλως ἀπίθανα. Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης παραθέτει και τὰς γραφὰς «Πάλπα», «'Ελεστέ» και «Foursekech». Τὰ ὀνόματα ταῦτα οὔτε τουρκικά εἶναι οὔτε ἀραβικά (οἷα ἐχρησιμοποιοῦν οἱ Τοῦρκοι ἄλλοτε διὰ τὰς μονάδας τοῦ στόλου τῶν), οὔτε και περσικά.

² «Χας» ἐλέγοντο αἱ ἰδιαίτεροι δημόσιοι γαῖαι αἱ εὐρισκόμεναι εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἡγεμόνος, τῶν τέκνων του και τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ. Αἱ ὑπόλοιποι ἦσαν τὰ λεγόμενα «τιμάρ» (τιμάρια), διδόμενα εἰς τοὺς «ἵππεις» (σιπαχίδες) ἐναντι τῆς ὑποχρέωσης νά θέτωσιν ἐν καιρῷ πολέμου εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἡγεμόνος (σουλτάνου) ἕνα, δύο ἢ τρεῖς ἐφιππούς ἀνδρας μὲ πλήρη ἐξάρτυσιν. Εἰς τὰ τιμάρια προσετέθησαν κατόπιν τὰ «ζιαμέτια», μεγαλειότερα κτήματα, ὧν οἱ κάτοχοι ἦσαν ὑπόχρεοι νά δίδωσι μεγαλιότερον ἀριθμὸν ἵππέων, 5—19. Ἴδε σχετικῶς προηγουμένην ἡμῶν ὑποσημείωσιν ἐν «Ἐπετηρίδι Ε. Β. Σ.» τόμ. 1Δ' σελ. 510. Σημειωτέον, ὅτι τὰ περὶ «χας», «τιμαρίων» και «ζιαμέτι» μὲ τοὺς παραιθεμένους ἀριθμοὺς τοῦ Ἐβλιγιά εἶναι δύσληπτα.

³ «Γιουρούκ» ἐλέγοντο εἰς παλαιότερους χρόνους ἐν Τουρκίᾳ οἱ λόγοι τῶν πεζῶν ἐφέδρων τοῦ σώματος τῶν Γενιτσάρων. Δὲν πρέπει να συγχέωνται μὲ τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ «γιουρούκους» (νομαδικούς ποιμένας).

⁴ «Μπαλ-γεμέζ» σημαίνει «ποῦ δὲν τρώγουν μέλι». Οὕτως ἐκαλοῦντο τὰ μεγάλα ὀλμοβόλα, ἢ εἶδος ὀλμων τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης.

⁵ «Δζεμπελι» (ἐκ τοῦ «τζεμπε»=θώραξ) ἐλέγοντο οἱ θωρακοφόροι τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ κατά τοὺς πρώτους χρόνους τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεώς του.

⁶ «'Εσκιντζή» (ἐκ τοῦ «echkin»=ἵππος) ἐλέγοντο οἱ ἐν ἐνεργείᾳ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀποστράτους, ὑπεραρίθμους κ.λ.

⁷ «Τσιτάκοι» (tchitak) ἐκαλοῦντο συνολικῶς οἱ Τοῦρκοι τῆς Βαλκανικῆς χειρσονήσου (τῆς Ἐθρωπαϊκῆς Τουρκίας).

⁸ «Μίρι-λιβᾶ» (ἀρχηγὸς ταξιαρχίας), ὅστις ἦτο πασᾶς μὲ μίαν ἵππουρίδα, ἐνῶ ὁ ἀντιστράτηγος (φερικ) εἶχε δύο και ὁ στρατάρχης (mouchir) τρεῖς ἵππουρίδας.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ τῆς.

Ἔχει σείχουλισλάμην τοῦ δόγματος τῶν «χανεφι» μὲ βαθμὸν μολ-
 λά¹ μὲ μισθὸν 500 ἄσπρων. Ἔχει καὶ μουφτηδες τῶν τριῶν ἄλλων δογ-
 μιάτων ἧτοι τῶν Σαφιί (Chafii), τῶν Μαλικί καὶ τῶν Χανιπελί. Ἐπίσης
 ἔχει καὶ νακίμπ-ουλ-ἔσράφ, ὡς καὶ μολλᾶν τοῦ Σερίφ καὶ τοῦ Ἀζίζ ἐφέν-
 τη μὲ μισθὸν 500 ἄσπρων, οἵτινες εἶναι ὅλοι κυρίαρχοι μολλᾶδες. Ἀπέ-
 ναντι τοῦ μολλᾶ τῆς πόλεως ταύτης ὁ βέης, ὁ πασᾶς καὶ οἱ Μουσουλμά-
 νοι δὲν δύνανται νὰ λέγουν ὅ,τι φθάσει. Οἱ νακιάδες (δήμοι) τῆς εἶναι
 ἐν συνόλῳ εὐδαιμονοῦντα χωρία εἰς τρεῖς καζᾶδες (ὑποδιοικήσεις).
 Εἰς τὸ σαντζάκιον (διοίκησιν) τῆς ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ καζᾶδες.
 Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατεγράφησαν, ἄλλοι δὲ καταγράφονται τοπικῶς. Ἀλλὰ
 τὸ ἀξίωμα τοῦ μολλᾶ τῆς περιλαμβάνει τὸν καζᾶν Κασανδρείας, τὸν κα-
 ζᾶν Σιδηροκαύσης καὶ τὸν καζᾶν Ἁγίου Ὁρους. Ὁ καζᾶς οὗτος κεῖται
 πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐπὶ ἀκρωτηρίου ὁμοίου πρὸς νῆσον, ἔχει δὲ ἐν συ-
 νόλῳ 366 μοναστήρια. Ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπάρχουν
 ἱεροδικαστικαὶ περιφέρειαι (νιαμπέτ) εἰς τέσσαρα μέρη. Τοιαῦται εἶναι
 πρῶτον ἡ περιφέρεια τῆς ἀγορᾶς (τσαρσί), ἔπειτα ἡ περιφέρεια Καλαμα-
 ριάς, ἡ περιφέρεια τοῦ Μισίρ-τσαρσί καὶ ἡ περιφέρεια Μουχτεσίπ-ἀγᾶ.
 Ὅλαι αὗται ἔχουν χακίμην (ἱεροδίκην), ἔχουν ὅμως καὶ δικαστὴν τῆς
 ἐκτὰ τοῦ δικαιοσύνης².

Πρῶτον ὑπάρχει ἀξιωματικὸς βαθμοῦ «κεχαγιᾶ-γερί» τοῦ στρατοῦ
 ὡς καὶ ἀρχηγὸς τῶν γενιτσίρων, ἀγᾶς Θεσσαλονίκης ἐρχόμενος ἐκ τοῦ
 ἀρχηγείου τῶν Γενιτσίρων πρὸς εἴσπραξιν δι' ἐρεάν τῶν γενιτσίρων,
 μπαστσαούσης³ καὶ ἐφέντης τοῦ Διβανίου⁴, μικρὸς τσαούσης (διαγγελ-
 εὺς), εἰς γενίτσαρος τοῦ ὀδᾶ (=λόχου), ἀρχηγὸς τῶν τζεμπετζήδων (=θω-
 ρακοφόρων), ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Ἔρχονται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν
 μὲ στρατὸν ἑνὸς ὀδᾶ ἕκαστος καὶ φρουροῦν. Πρὸς τούτοις ὁ στρατὸς

¹ Ἐν τῷ κειμένῳ «μεβλεβιγιέτ». Οὗτω καλεῖται τὸ ἀξίωμα τοῦ «μολλᾶ», ὀρ-
 θότερον «μουνλᾶ ἢ μουλλᾶ», ἧτοι διδάκτορος τῆς Θεολογίας καὶ Νομολογίας, ἀνω-
 τάτου ἐρμηνευτοῦ τοῦ νόμου καὶ ἀνωτάτου δικαστοῦ.

² «Χακίμ οὐρφι». «Οὐρφι» ἐλέγετο ἡ ἔκτακτος δικαστικὴ ἐξουσία ἢ ἐξασκου-
 μένη ἀπολυταρχικῶς ἐν περιπτώσει ἐφαρμογῆς καταστάσεως πολιορκίας ἢ στρα-
 τιωτικοῦ νόμου.

³ Ὁ «μπαστσαούσης» ἦτο ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ ὁ παρ' ἡμῶν ἐπιλοχίας.
 Εἰς προγενεστέρους ὅμως χρόνους ἦτο ἀνώτερος.

⁴ «Ντιβᾶν ἐφέντης», ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν γενικὸν γραμματέα Ἐπιφυλακῆς
 ἢ ἰδιαιτέρον γραμματέα ἢ προϊστάμενον τοῦ ἰδιαιτέρου γραφείου Ἐπιφυλακῆς ἢ γε-
 νικοῦ διοικητοῦ.

εἶναι ἐπιφορτισμένοι μετὰ τὴν φρούρησιν τῶν σαντζακίων Ἐλμπασάν, Ἀρχίδος, Τσετερίν¹, Σκοπείων καὶ Πρεσρénéης, διότι ὑφισταμένου μεγάλου φόβου ἐκ τοῦ στόλου τῶν ἀπίστων Βενετῶν καὶ τοῦ τῶν ἀπίστων τῆς Μάλτας², τοῦ δουκός³, τοῦ Πάπα καὶ τῆς Μεσσήνης, ὑπῆρχεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην αὐτὴν στρατὸς 40.000. Ἐν συνόλῳ δὲ ὑπάρχουν τέσσαρες φρούραρχοι (ντιζνιάρ). Πρῶτον ὁ φρούραρχος τοῦ ἄνω ἐσωτερικοῦ φρουρίου (Ἴτς-καλέ), κατόπιν ὁ φρούραρχος Καλαμαριάς, ὁ φρούραρχος τοῦ μεσαίου φρουρίου (ὄρτᾶ-χισάρ) καὶ ὁ φρούραρχος τοῦ φρουρίου. . . . Οὗτοι ἔχουν ἕκαστος χωριστοὺς ἄνδρας καὶ χωριστὰ πυρομαχικά. Ἔχουν δὲ ἐν συνόλῳ μικρά, μεγάλα καὶ μέγιστα πυροβόλα καὶ ἐν συνόλῳ . . . ἄνδρας φρουρίου. Εἶναι δὲ ἐν συνόλῳ 40 ἀγαλίκα (θέσεις ἀξιωματικῶν), πρῶτον ὁ δεξιὸς κόλ-ἀγασί καὶ ὁ ἀριστερὸς κόλ-ἀγασί⁴ ὁ κόλ-ἀγασί τῆς φρουρᾶς τοῦ φρουρίου, ὁ ἀγᾶς τῶν μπεσλίδων⁵, ὁ ἀγᾶς τοῦ Δυτικοῦ φρουρίου (Γαρπ-χισάρ), ὁ ἀγᾶς τῶν ἀρματωλῶν⁶ καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν ἐντοπίων πυροβολητῶν καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν τζεμπετζήδων καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν πυριτιδοποιῶν (μπαρουτζήδων) καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν νυκτοφυλάκων (πασμπάν) καὶ καὶ ὁ ἀγᾶς τῆς ἀστυνομίας καὶ ὁ ἀγᾶς τοῦ τελωνείου καὶ ὁ ἐπὶ τῶν τελετῶν ἀγᾶς καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν τελωνοφυλάκων (κολτζήδων), ἐπίσης ὁ διευθυντὴς τῶν τελωνείων, ὁ δήμαρχος, ὁ ἐπὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου (χαράτζ), ὁ ἀγᾶς τῶν ἀρχιτεκτόνων καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐμπίστων, καὶ ὁ ἀστυνόμος τῆς πόλεως, καὶ ὁ ἀρχισκουπιδιάρης καὶ ὁ διευθυντὴς, ὁ φροντιστὴς καὶ οἱ γραμματεῖς τῆς πυριτιδαποθήκης (μπαρουτζανᾶ) καὶ 300 ἄνδρες τοῦ πυριτιδοποιείου ὡς καὶ λαμπρὸν ὑποδειγματικὸν πυριτιδοποιεῖον,

¹ Τὸ κείμενον γράφει «Τσετερίν». Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ ἐν τῷ τέως σαντζακίῳ (διοικήσει) Πρεσρénéης, τοῦ τέως βιλαγετίου (γεν. διοικήσεως) Κοσσυφοπεδίου, καζᾶ Βελτσερίν ἢ Βιστρίν, ἔχοντος ὁμώνυμον πρωτεύουσαν.

² Πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν Ἴπποτων τῆς Μάλτας, τέως ἱπποτῶν τῆς Ρόδου, τῶν ἄλλοτε Ναϊτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ.

³ Ἄγνωστον ποῖον «δοῦκα» ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Ἐβλιγιᾶ. Ἴσως νὰ ἐννοῇ τὴν Γένουαν, νομίζων ὅτι ἦτο δουκάτον.

⁴ Εἰς τὸν κατόπιν ὀθωμανικὸν στρατὸν ὁ «κόλ-ἀγασί» ἤρχετο ἀμέσως μετὰ τὸν ταγματάρχην καὶ ἀμέσως πρὸ τοῦ λοχαγοῦ. Ἦτο ἄρα ὑποταγματάρχης. Ὑπῆρχον δὲ δύο τοιοῦτοι εἰς ἕκαστον τάγμα, ὁ σᾶγ-κολαγασί (δεξιὸς ὑποταγματάρχης) καὶ ὁ «σὸλ-κολαγασί» (ἀριστερός).

⁵ «Μπεσλή» (bechli) ἐλέγετο μία τάξις γενιτσάρων, πιθανῶς διότι ἐλάμβανον πέντε (μπές) ἄσπρα τὴν ἡμέραν. Τὸ ἀνώτερον ἡμερομίσθιον ἦτο 13 ἄσπρα.

⁶ Οἱ Τοῦρκοι ὠνόμαζον τοὺς ἀρματωλοὺς «μαρτολόζ». Ὁ δὲ Ἐβλιγιᾶ, κλιῶν τὴν λέξιν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς περσικῆς γραμματικῆς, σχηματίζει καὶ πληθυντικὸν «μαρτολοζάν».

τοῦ ὁποίου τὰ καθέκαστα θέλουσι περιγραφῆ ὅπου πρέπει. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν, οἱ ἀνωτέρω ἀπαριθμηθέντες τεχνῖται ἀποτελοῦν τὸν ἀρχηγόν, τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ φρουρίου τούτου τῆς Θεσσαλονίκης. Ταῦτα κατεγράψαμεν συνοπτικῶς, ὡς τὰ ἐπληροφορήθημεν.

Περιγραφή τοῦ ἐδάφους τοῦ φρουρίου τῆς Θεσσαλονίκης.

Πρῶτον κεῖται δυτικῶς τοῦ μυχοῦ κόλπου μίγκους ἑκατὸν μιλίων, ἐπὶ τῆς ρομιλιώτικης παραλίας τῆς Ἀσπρης θαλάσσης (τοῦ Αἰγαίου). Εἰς τὸ ἄκρον τῆς καθαρείου καὶ ἀμμώδους ἀκτῆς τοῦ κόλπου τούτου ὑπάρχει τὸ ἐσωτερικὸν φρούριον ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου ἐκ χώματος καὶ βράχου σχήματος τριγωνικοῦ. Εἶναι τεῖχος λαμπρὸν καὶ ἐρυμνόν, ἐκτισμένον ἐπὶ στερεῶν λευκῶν λίθων, ὑψηλόν, ἔνδοξον καὶ ἀρχαῖον. Τοιοῦτον ὄραϊον κτίσμα δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰς τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου. Εἶναι παμμέγιστον φρούριον, τοῦ ὁποίου τὸ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς μῆκος εἶναι τριῶν μιλίων, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πλάτος δύο. Πρὸς βορρᾶν τὰ βουνὰ τοῦ Χορτιάτζ-Σουλτάν (Χορτιάτου) εἶναι ἐστραμμένα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν φρούριον, οὕτως ὥστε καθόλου δὲν τὸ φθάνει τηλεβόλον. Ἄλλῃ αἱ δύο πλευραὶ τοῦ φρουρίου τούτου εἶναι ξηρά, ἡ δὲ μία πρὸς νότον πλευρά του εἶναι εἰς κόλπος τοῦ Αἰγαίου. Ὁ κόλπος οὗτος ἐκτείνεται ἐξ Α. πρὸς Δ. ὅλαι δὲ αἱ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ φρουρίου οἰκίαι, ἐκτισμέναι κλιμακηδόν, ἔχουν τὴν πρόσοψιν πρὸς τὸν κόλπον. Ἐκ δυσιῶν ὑπάρχουν ὄραϊαι οἰκίαι ἔχουσαι πρόσοψιν ἐπὶ πεδιάδος δέκα ὄρων μέχρι τῆς Γενιτζέ-Βαρδάρ¹.

Ὑπολογισμὸς τῆς περιμέτρου τοῦ φρουρίου τῆς Θεσσαλονίκης.

Πρῶτον ὑπάρχει ὁ Τοπχανὰς (κανονιστάσιον) τοῦ πύργου τοῦ Βαρδάρ, κείμενος ἐπὶ τῆς παραλίας εἰς τὴν κορυφὴν μιᾶς γωνίας τοῦ πύργου. Ἀπὸ τοῦ ἄκρου τούτου μέχρι τῆς πύλης τοῦ Τοπχανέ εἶναι ἐν συνόλῳ 300 βήματα, ἀπὸ δὲ τῆς πύλης ταύτης μέχρι τῆς πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ ἐσωτερικοῦ χάνδακος πύλης τοῦ Βαρδάρ ἐπίσης 300 βήματα. Ἡ δὲ πρὸς Δ. ἐστραμμένη πύλη εἶναι στερεά. Ἐκεῖθεν ὑπάρχει ἡ πύλη Γενι-καπὺ (=Νέα Πύλη), ἣτις εἶναι ἡ Πύλη τοῦ Μεβλεβι-χανέ (Μεβλαανέ), εἰς ἀπό-

¹ Εἶναι ἡ πόλις τῶν Γιαντισῶν. Ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων «Γενιδζέ Βαρδάρ» ἢ «Βαρδάρ-Γενιδζεσί» (Γενιτζέ τοῦ Βαρδάρ) ἦτοι τοῦ Ἀξιοῦ πρὸς διακρισιν ἀπὸ τὴν ἐν Δ. Θράκη παρὰ τὴν Ξάνθη «Γενιτζέ», ἣτις εἶναι χωρίον καλούμενον σήμερον «Γενισαία». Ἡ λέξις «Γενιτζέ» σημαίνει τουρκιστὶ «κάπως νέα».

στασιν 400 βημάτων. Ἀνοίγει πρὸς Δ οὕσα μεγάλη καὶ ἐρυμνή. Ἐκεῖθεν πρὸς Β. πρὸς τὸν ἀνήφορον, ἔξω τοῦ τείχους τοῦ φρουρίου, διερχόμενον διὰ χειμάρρων καὶ γηλόφων καὶ ἐνίοτε στρεφόμενον πρὸς Δ. ὑπάρχει στερεὸν μόνον τείχος μέχρι τοῦ πύργου τῶν Γαζήδων (Γαζηλέρ-κουλεσι = πύργος τῶν νικητῶν). Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ πύργου τούτου τῶν γαζήδων μέχρι τοῦ Ἑπταπυργίου (Γεδι-κουλέ) ὑπάρχει διπλοῦν ἰσχυρὸν τείχος. Ἀπὸ τὸ Γενί-καποῦ μέχρι τοῦ Ἑπταπυργίου δὲν ὑπάρχει χάνδαξ. Τὸ μῆκος τοῦ τείχους εἶναι 3700 τακτικά βήματα ἄλλ' ἐν μέρος τοῦ τείχους ἐκ 1100 βημάτων εἶναι μόνον, ἰσχυρὸν καὶ ἐρυμνόν. Τὸ ὑπόλοιπον ἐκ 1850 βημάτων μέχρι τοῦ Ἑπταπυργίου εἶναι διπλοῦν, ἐπίσης στερεόν. Ἐκεῖθεν ἀπὸ τοῦ Ἑπταπυργίου πρὸς Ν. πρὸς τὴν κατωφέρειαν ἔξωθεν μέχρι τῆς πύλης τοῦ Κουλέ καπὶ εἶναι 500 βήματα. Ἡ πύλη αὕτη ἀνοίγει πρὸς Α. Ἐκεῖθεν νοτίως διὰ τῆς κατωφερείας μέχρι τῆς πύλης τῆς Καλαμαριάς εἶναι 2300 βήματα. Καὶ ἡ πύλη αὕτη ἀνοίγει πρὸς Α. Κάτωθεν ταύτης πάλιν πρὸς Ν. ἐπὶ ὄμαλοῦ ἐδάφους ὑπάρχει ἐπὶ τῆς θαλάσσης στερεὸν φράγμα μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ πύργου τούτου τῆς Καλαμαριάς. Ἡ ἀπόστασις εἶναι 1000 βημάτων. Ἀπὸ τοῦ Ἑπταπυργίου διὰ τῆς κατωφερείας μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ Πύργου τούτου τῆς Καλαμαριάς δὲν ὑπάρχει χάνδαξ. Εἶναι τείχος μόνον, ὑψηλὸν καὶ στερεόν. Ἄλλ' εἶναι δύσκολον νὰ βηματίζη τις ἀπὸ τοῦ πύργου τούτου τῆς Καλαμαριάς ἔξωθεν κατὰ μῆκος τῆς παραλίας, διότι τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ κτυπᾷ ἡ θάλασσα. Ὡς ἐκ τούτου διὰ τὸν εἰσερχόμενον ἐκ τῆς πύλης τῆς Καλαμαριάς ἐκεῖθεν μέχρι τῆς πύλης τῆς ἀποβάθρας (Ἰσκέλε-καπισὶ) διὰ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, εἶναι 2000 βήματα. Ἐκεῖθεν ἔξερχόμενός τις ἔξω διὰ τῆς πύλης τῆς ἀποβάθρας, φθάνων μέχρι τοῦ φρουρίου¹ τοῦ Βαρδάρ καὶ βαίνων πρὸς Δ κάμνει ἐν συνόλω 1000 βήματα. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συμπληροῦται ἡ διὰ βημάτων καταμέτρησις τῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ πύργος οὗτος τοῦ Βαρδάρ εἶναι ἡ πρὸς Δ. ἐστραμμένη γωνία α. Ἀπὸ τῆς γωνίας ταύτης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ Πύργου τῆς Καλαμαριάς βλέπει πρὸς τὸν κυμπλὲ (ἦτοι πρὸς Ν.) Τὸ μεταξὺ τῶν δύο τούτων γωνιῶν εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς λιμῆν. Ἀπὸ δὲ τοῦ φρουρίου τῆς Καλαμαριάς ἀνηφορικῶς πρὸς τὰ ἄνω πρὸς Β. εἶναι τὸ Ἑπταπύργιον καὶ τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν μέρος. Ἐκεῖθεν μέχρι τῆς γωνίας τοῦ πύργου τοῦ Βαρδάρ εἶναι πρὸς τὰ κάτω καὶ δυτικῶς κατωκλιμένοι συνοικίαι. Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἐπίσης συνοικία². Ἐν ἐνὶ λόγῳ αἱ δύο πλευραὶ τοῦ φρουρίου τούτου τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ξηρὰ καὶ ἐν μέρος θά-

¹ Τὸ κείμενον ἔχει «καλέ». Κατ' ἄλλην γραφὴν «κουλέ», δηλαδὴ «πύργου».

² Κατ' ἄλλην γραφὴν : «εἶναι τὸ ἀπέναντι τῆς θαλάσσης».

λασσα. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ἡ περίμετρος τοῦ φρουρίου τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι 11500 βημάτων. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν ἡ παραλία καὶ ἔμετρεῖτο ἔξωθεν, θὰ ἦτο χίλια βήματα περισσότερον. Τὸ πρὸς τὴν παραλίαν μέρος εἶναι ὀλόκληρον μονότοιχον, ἀλλ' εἶναι ἐκτισμένον λίαν στερεόν, ἔχει δὲ ποικιλοτρόπως διακοσμήτους καὶ ἔρμυνοὺς προμαχώνας. Ὁ δεξιότηνης ἀρχιτέκτων, ὅστις ἔκτισε τοὺς τοίχους τοῦ φρουρίου τούτου τῆς Θεσσαλονίκης, ἀνέπτυξεν ὅλην τὴν περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ μηχανικὴν τέχνην του, περικυκλώσας αὐτὸ διὰ τριπλῆς ζώνης. Τὸ ὕψος τοῦ ἐκ πελεκημένων καὶ ἐστιλβωμένων λίθων ἐκτισμένου τείχους εἶναι ἐν συνόλῳ 23 πήχεων, τὸ δὲ πλάτος ἔξ πήχεων. Κατὰ τοὺς πάλαιους χρόνους ἦτο κτίσμα ἐκτάκτως στερεόν. Ἄλλ' ἀφοῦ παρήλθον τόσαι χιλιάδες ἐτῶν, οἱ λίθοι αὐτοῦ ἔπαθον εἰς ὅλα τὰ μέρη, μερικαὶ δὲ ἐκ τῶν τάφρων αὐτοῦ ἐγέμισαν ἀπὸ χῶμα καὶ ἄμμον.

Τὸ ὄραϊον τοῦτο τεῖχος κεῖται ἐπὶ ἐννέα βραχωδῶν βουνῶν καὶ ὑψομάτων. Ὑπάρχουν πρὸς τὸ μέρος τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς Θεσσαλονίκης ὁκτὸ ἐν ὄλῳ πύλαι. Τὸ δὲ ἐσωτερικὸν τοῦ ὄλου ἐρύματος εἶναι διηρημένον εἰς ἕξ τομεῖς¹, ἀποτελοῦντας μίαν διοίκησιν φρουρίου (ἀγαλιῆ) ἐν συνόλῳ. Πρῶτον εἶναι εἰς τομεὺς, τὸ μέγα ἔρυμα (καλὲ) τῆς πόλεως. Ὁ δεύτερος τομεὺς εἶναι τὸ ἔρυμα τοῦ Βιρδιᾶ, ὁ τρίτος τὸ της Καλαμαριάς, ὁ τέταρτος τὸ τοῦ Ἑπταπυργίου, ὁ πέμπτος ὁ «ἐξωσμένος πύργος» (κουσακλή-κουλὲ) καὶ ὁ ἕκτος τὸ ἔρυμα τοῦ Τοπχανέ. Οἱ ἐν λόγῳ τομεῖς ἔχουν ἀνὰ μίαν πύλην, ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπάρχουν δύο ἄλλαι σιδηραὶ πύλαι εἰς τὸ πρὸς τὴν πόλιν κατερχόμενον τμήμα τοῦ Ἑπταπυργίου. Εἶναι ὅμως αἱ πύλαι αὗται μοναί, ἀλλ' ἔχουν τεῖχος ὕψους 30 πήχεων. Ἐσῶθεν καὶ ἔξωθεν τῶν τομέων τούτων δὲν ὑπάρχουν καθόλου τάφροι, διότι τὸ ἔδαφος εἶναι πετρῶδες καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σκαφῆ τάφρος, ἐπομένως δὲ καὶ εἰς τὸν ἐχθρὸν θὰ ἦτο ἐν περιπτώσει πολιορκίας, ἀδύνατον νὰ κατασκευάσῃ ὑπὸ νόμους. Ἐν γένει εἶναι κτίσμα πολὺ ὄραϊον, δυσκολόκτιστον. Ὁ Θεὸς νὰ τὸ διαφυλάττῃ!

Οἱ πύργοι καὶ οἱ προμαχώνες τοῦ τείχους τούτου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὀδοντωτοὶ ὡς ψαροκόκκαλον. Ὑπάρχει δὲ εἰς πύργος ἀνὰ πεντήκοντα βήματα. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ὑπάρχουν κύκλῳ 150 πύργοι καὶ 4000 ἐπάλλξεις. Ὁ πτωχὸς ἐγὼ βαδίζων ἠρέμα περιήλθον τὸ τρί-

¹ Οὕτω μεταφράζομεν τὸ «κατ-πολμὲ» (=χωρίσματα) τοῦ κειμένου τοῦ Ἑβλιᾶ, ὅπως μείνωμεν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὀρολογίας τῆς ὀχρωτικῆς, ἀν καὶ ὁ Ἑβλιᾶ δὲν μεταχειρίζεται τοὺς ἐν προκειμένῳ τῶς καθιερωμένους τουρκικοὺς ὀρους. Ἐπομένως τὸ κατωτέρω «χισᾶρ-ντιζνταρι» δέον νὰ μεταφρασθῇ διὰ τοῦ «τομεάρχης» καὶ τὸ «ἀγαλιῆ» διὰ τοῦ «διοίκησης» (τοῦ ὄλου φρουρίου).

γωνον ἐντὸς πέντε ὥρων καὶ τὸ περιειργάσθη καταλεπτῶς. Κάθε νύκτα παιανίζει εἰς πέντε μέρη ἐντὸς τοῦ τείχους τούτου ἢ σουλτανική μουσική, ἐνῶ οἱ φρουροῦντες νυκτοφύλακες καὶ φρουροὶ ἀνακροάζουν «Εἰς ὁ Θεός! Εἰς!». «Ὅλοι οἱ ἄνδρες περιπολοῦν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ἐρύματος, ἐνῶ οἱ εἰδικοί ἐπὶ τῶν τιμῶν στρατιῶται χαιρετοῦν, διότι εἶναι μέγας ὄχυρός λιμὴν τῶν συνόρων.

Περὶ τῶν ἐπισκευῶν καὶ βελτιώσεων τοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἄν καὶ τὸ παλαιὸν τοῦτο τεῖχος ἔκτισεν ὁ Φίλικος καὶ πλεῖστοι ὄσοι Ἕλληνες Πτολεμαῖοι, ὁ σουλτάνος Γαζή Μουράτ Χονδαβεντιγκιάρ τὸ ἐκυρίευσε καὶ τὸ ἐπεσκεύασεν. Ἀλλὰ διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου πολλὰ μέρη αὐτοῦ ἐβλάβησαν. Ἴν ἔτει δὲ 953 (1516), ὅταν ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν μεταβαίνων εἰς τὰ φρούρια τοῦ Καστελίου¹, τῆς Κορίνθου, τοῦ Τσοκαλάμ² καὶ τῆς Ἀνδρίκε³ διεχείμασεν ἐν Θεσσαλονίκη, ἀνακαινίσας τότε τὸ τεῖχος τοῦτο καὶ κατασκευάσας εἰς τὰ τρία του μέρη τέσσαρα ἰσχυρὰ ἐρύματα καὶ καταστήσας αὐτὸ τόσον ἰσχυρὸν ὅσον τὸ φρούριον Σαγκαχὰ καὶ τὸ φρούριον τοῦ Βάν εἰς τὴν πρὸς τὸν Κυμπλὲ (δηλαδὴ πρὸς Ν.). Εἰς τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἐστραμμένην πλευρὰν τοῦ ἐρύματος τοῦ Βαρδάρ ὑπάρχουν δώδεκα ἀνοίγματα ἐπάλλεξων μὲ θύρας ὀλοκλήρους ἐκ σιδήρου, εἰς ἑκάστην δὲ ἐξ αὐτῶν παμμέγιστα τηλεβόλα ἄτινα ὄντα τόσον μεγάλα, ὥστε νὰ χωρῇ ἐντὸς αὐτῶν εἰς ἄνθρωπος, ἀνοίγουν τὰ ὡς κεφαλὰς δράκοντος στόμιά των, ἔτοιμα νὰ κροτήσουν κατὰ τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ πλεόντων πλοίων τῶν ἀπίστων, προστατεύοντα ἅπαντα τὸν λιμένα. Τὸ τεῖχος τοῦ ἐρύματος τούτου τοῦ Βαρδάρ-καλὲ ἔχει κύκλω ὕψος 15 πήχων. Ὁ λίθινος τοίχος ἔχει πάχος πέντε βημάτων. Εἶναι δὲ ὄλοι ὀκταῶροφοι, λαμπρὰ καὶ διακόσμητα μεγάλα ἐρύματα⁴ μολυβδοσκεπῆ, ἔχοντα μέχρι τῆς ἀνωτάτης κορυφῆς των πολλὰς ἑκατοντάδας τελείων βασιλικῶν⁵ πυροβόλων, εἰς ἕκαστον δὲ διαμέρισμα αὐτῶν διαμένουν τριακόσιοι ἄνδρες ἐκτελοῦντες χρῆμα φρουρᾶς.

Ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τῶν διπλῶν σιδηρῶν πυλῶν τοῦ τείχους τούτου ὑπάρχει τὸ ἐξῆς χρονόγραμμα

¹ Καστέλιον ἔλεγον οἱ Τούρκοι τὸ Ρίον.

² Ἄγνωστον ποίαν ὄχυρὰν πόλιν ὀνομάζει οὕτως ὁ Ἑβλιᾶ.

³ Πρὸξεται φαίνεται περὶ τῆς Ἀνδριτσαίνης.

⁴ Τὸ κείμενον εἶναι ἐδῶ κάπως ἀκατάληπτον. Ἴσως νὰ λείπη καὶ κάποια λέξεις.

⁵ Ὁ Ἑβλιᾶ μεταχειρίζεται ἐδῶ τὴν λέξιν «chahi», ἣς σημαίνει βασιλικὰ. Δὲν εἶναι στρατιωτικὸς ὄρος.

Suleyman zeman sahibi saadet
 chehinchahi zemini merghoub adet
 zamaninda oloup bu kaleï bunyat
 oulou-ul-ebhari ebedi olan chehadet
 felek tahtinda yer yuzunde chimdi
 bou ki tarihi bourdjou dersaadet ¹

ἔτει 952

ἦτοι κατὰ μετάφρασιν, ἢ μᾶλλον παράφρασιν :

«Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ πανευτυχοῦς τῶν ἡμετέρων χρόνων Σουλεῦ-
 μάν, τοῦ πανεκλάμπρου βασιλέως τῶν βασιλέων τῆς γῆς, ἐκτίσθη τὸ
 φρουρίον τοῦτο, αἶδιον μαρτύριον προνοητικότητος ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ
 ἤδη ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ δὲ χρονολογία εἶναι ὁ προμαχὼν τῆς Πύλης τῆς εὐδαι-
 μονίας» ².

Ἐπαινος τοῦ λέοντος τῶν φρουρίων, ἦτοι τοῦ φρουρίου τῆς Καλαμαριᾶς.

Καὶ τοῦτο εἶναι κτίσμα τοῦ Γαζῆ Σουλεῦμάν Χάν. Εἶναι ἔρυσμα
 ἰσχυρὸν ὀκταώροφον, ὑψῶνον τὴν κεφαλὴν του πρὸς τοὺς τρεῖς οὐρα-
 νοὺς. Ἔχει εἰς τὸ ἐσωτερικόν του τεσσαράκοντα διαμερίσματα καὶ τρεῖς
 ἀποθήκας ὕδατος, ὡς καὶ μεγάλας ἀποθήκας, ἓν δερβισικὸν ἡσυχαστή-
 ριον (ζαουιέ). Εἶναι μεγαλοπρεπὲς ἔρυσμα. Ἴσως παρόμοια αὐτοῦ νὰ ἦναι
 τὰ φρούρια τῆς Κασανδρείας, τῆς Μεθώνης ἢ τῆς Κορώνης.

Ἐπὶ τῶν ἀνοιγμάτων τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν ἐστραμμένων ἐπάλ-

¹ Μὴ ὑπαρχόντων ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν τυπογραφείοις στοιχείων τῆς νεωτέρας
 τουρκολατινικῆς γραφῆς πρὸς ἀπόδοσιν τῆς προφορᾶς τοῦ ch καὶ ἄλλων, μετεγρά-
 ψαμεν τὸ χρονόγραμμα διὰ τῆς καθαυτὸ γαλλικῆς γραφῆς.

² Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης εὐρίσκει λάθη εἰς τὸ πρωτότυπον καὶ προτείνει διορ-
 θώσεις, τὰς ὁποίας ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὸ δυνατόν. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκδότην
 ἡ χρονολογία τοῦ ἐπιγράμματος ἀναζητητέα εἰς τὰς δύο τελευταίας λέξεις, αἱ
 ὁποῖαι φέρονται ἐν τῷ κειμένῳ ὡς «bouroudj der saadet» (τοῦ «μπουρούτζ» ὄντος
 πληθυντικοῦ τοῦ «μπούρτζ»). Ὁ ἐκδότης ὁμως προτείνει νὰ διορθωθῇ «μπούρτζ»
 (ὁ ἐνικός), ὅτε καὶ τὸ ἄθροισμα τῆς ἀριθμητικῆς ἀξίας τῶν γραμμάτων τῶν δύο
 λέξεων δίδει τὸ ἔτος τῆς Ἑγίρας 944 (=1538), ἐνῶ ὁ συγγραφεύς, ἐρμηνεύων τὸ
 χρονόγραμμα δίδει τὸ ἔτος Ἑγ. 952. Πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἔτους τούτου ὁ ἐκδότης
 προτείνει νὰ διορθωθῇ τὸ «bou ki» διὰ τοῦ «bou dir» (=«τοῦτο εἶναι» ἢ «αὕτη εἴ-
 ναι»). Ἄν ὁμως μείνῃ ὁ πληθυντικὸς (μπουρούτζ) μὲ τὸ «μποῦ κι» εἰς τὴν ἀρ-
 χὴν τοῦ στίχου, τότε ἐξάγεται ὡς χρονολογία ἴσως τὸ ἔτος Ἑγ. 960 (=1553).

Σημειωτέον ὅτι «μπούρτζ» σημαίνει καὶ «προμαχὼν» καὶ «ἀστερισμὸς» (ζώ-
 διον).

ξεών του, ἅτινα κλείονται διὰ σιδηρῶν θυρῶν, ἔχει εἴκοσιν ἐν συνόλῳ τηλεβόλα τῶν 20 σπιθαμῶν, κοσμήματα τοῦ κόσμου, ρίπτοντα σφαίρας τῶν 40 ὀκάδων. Ὅμοια πρὸς τὰ τηλεβόλα ταῦτα ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν φρουρίων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἴσως μόνον εἰς τὸ φρούριον Ρόδου ἢ εἰς τὰ φρούρια τῶν Στενῶν τῆς Ἀσπρης Θαλάσσης (δηλαδὴ τῶν Δαρδανελλίων) Ὅλα ὅμως τὰ τηλεβόλα τοῦ ἐρύματος τούτου τῆς Καλαμαριᾶς εἶναι ἐστραμμένα πρὸς τὴν θάλασσαν προστατεύοντα τὸν λιμένα. Ὅταν κατὰ τὰς ἐορτὰς τῶν δύο βαϊραμίων τὰ τηλεβόλα ταῦτα κανονιοβολοῦν, βάλλουν μέχρι τῶν εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ μιλίων εὐρισκομένων ἀντικρυνῶν παραλίῳ τοῦ κόλπου. Ἐχει ἐν συνόλῳ 150 ἄνδρας, ἐν ὧραϊον τζαμίον, μεγάλας ἀποθήκας, ὑπόγεια διὰ παντοειδῆ πυρομαχικὰ ἀνερχόμενα εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων. Τὸ ὕψος τοῦ ἐρύματος τούτου τῆς Καλαμαριᾶς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τοῦ πύργου τοῦ μέχρι τῆς μολυβδοσκεποῦς κορυφῆς του εἶναι 50 πήχεων τὸ δὲ πλάτος τοῦ ἐρυμνοῦ τείχους 5 πήχεων. Τὰ βασιλικά τηλεβόλα τοῦ πύργου τούτου εἶναι τοποθετημένα εἰς τὰ πυροβολεῖα των κατὰ τρόπον ὥστε φαίνονται ὡς τρίχες ἀκαθονχοίρου. Ἡ εἰρκτὴ τῆς πόλεως εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ πύργου τούτου τῆς Καλαμαριᾶς. Ὅλοι οἱ ἐγκληματῖαι — Θεὸς φυλάττοι! — εὐρίσκονται εἰς τὰς φυλακὰς ταύτας. Ἐπὶ τῆς ἀνω φλιᾶς τῆς πρὸς Ν. πύλης ὑπάρχει τὸ ἐξῆς χρονόγραμμα :

Chiri merdan hazréti Suleymani zeman
Emri ilé yapiloup bourdj esed oldou temam
Chir peiker ejderha toplar ki etrafinda dir
Yarachir bou kaléyé bourdjou esed denilsé nam
Oldou tarihi dokouz-youz-kirk iki bou koulénin
Hidjreti peighanberi ahiri zeman

ἔτει 942 (=1574)

Ὅπερ μεταφράζεται ὡς ἐξῆς :

«Κτισθὲν διαταγῇ τοῦ λέοντος τῶν ἀνδρείων Σουλεῦμάν ἔγινεν τελείως ὁ λέων τῶν φρουρίων, κύκλῳ δὲ αὐτοῦ τὰ λεοντοπρόσωπα δρακόντεια τηλεβόλα· ἀρμόζει νὰ ὀνομασθῇ τὸ φρούριον τοῦτο ὁ λέων τῶν ὄχρῳν. Ἡ χρονολογία τοῦ πύργου τούτου ἐννεακόσια τεσσαράκοντα δύο τῆς Ἐγίρας τοῦ Ἁγίου Προφήτου τῶν τελευταίων αἰώνων».

Εἰς δὲ τὸ ἐσωτερικὸν γραφεῖον τοῦ φρουρίου τούτου ὑπάρχει τὸ ἐξῆς χρονόγραμμα ¹ :

¹ Διορθοῦμεν τὸ πρωτότυπον, ὡς προτείνει ὁ Τοῦρκος ἐκδότης.

Binaï padichahi ki mourourou deher ile ghayet
 Harabé mahrouf olmouchdou bou divanhanāi aali
 Guerundjé bahchia tahsin edoub didem tarih
 Bou djayi himmet ilé kildi burkiani gherm ihya

ἔτος 1026 (=1617)

ἦτοι : «Κτίσμα αὐτοκρατορικόν, ὅπερ εἶχεν ἐρειπωθῆ τὰ μέγιστα σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, τὴν λαμπρὰν ταύτην αἰθουσαν ἰδὼν καὶ θαυμάσας ἀπήγγειλα τὸ χρονόγραμμα τοῦτο. Τὸν χρόνον τοῦτον ἐποίησεν ἐπιμελῶς διάπυρον ἠφαιστείον». ¹

Εἰς δὲ τὸ ἔξω μέρος τοῦ ἐρύματος τούτου τῆς Καλαμαριάς, εἰς τὴν πρὸς Α. γωνίαν τοῦ τοίχου ὑπάρχει τὸ ἐξῆς χρονόγραμμα ².

Bilek bou kalemin mimari im ben
 Hodaï rabbena guftar im
 Tchou kiatib bou sozou merméré kazdi
 Mouverrihi tarikh fethini yazdi

ἔτος

ἦτοι :

Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ φρουρίου τούτου.

Ἐγὼ εἶμαι ὁ πάντοτε ἐπικαλούμενος Κύριον ἡμῶν τὸν Θεόν.

Ὁ γραμματεὺς οὗτος ἐχάραξε τὸν λόγον τοῦτον εἰς τὸ μάγαρον.

Ὁ ἱστορικὸς ἔγραψε τὴν χρονολογίαν τῆς κατακτιήσεώς του.

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα ἔργα εἶναι ἀριστούργημα τοῦ μεγάλου ἀρχιτέκτονος Σινὰν ἀγά, υἱοῦ τοῦ Ἀβδ-ουλ-Μενάν, ὅστις ἔκτισεν ὅλα τὰ ἰδρύματα τοῦ Σουλεῦμὰν χάν, οὗτινος τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης δεικνύουν ποίου βαθμοῦ μηχανικὸς ἦτο, καὶ δὲν εἶναι ἄγνωστα εἰς τοὺς βλέποντας αὐτὰ θαυμαστάς του.

Εἰς δὲ τὴν ἐσωτερικὴν πύλην τοῦ Ἑπταπυργίου ὑπάρχει τὸ ἐξῆς χρονόγραμμα :

¹ Ἐάν γραφῆ ὡς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ «μποῦ κιάνι κερέμ-ἰχγιᾶ», τότε μεταφραστέον : «τὸ μεγαλειώδες τοῦτο μεταλλεῖον».

² Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης ἐπιφέρει παρατηρήσεις τινὰς καὶ διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ χρονογράμματος τούτου, τὸ ὅποιον θεωρεῖ ὡς ἀπλοῦν ἐπίγραμμα καὶ οὐχὶ χρονόγραμμα, ἐκφράζων τὴν γνώμην ὅτι ὁ γράφας τὸ ἐπίγραμμα δὲν θέλει νὰ ἀναγράψῃ χρονολογίαν τινά, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ ὑποδηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ κτίσας τὸ φρούριον. Ὡς τοιοῦτον δὲ θεωρεῖ τὸν γνωστὸν μέγαν Ἕλληνα τὸ γένος ἀρχιτέκτονα Σινὰν πασαῖν, ὅστις καὶ διὰ τοῦ τετάρτου στίχου (ἡμιστιχίου κατὰ Τοῦρκους, οἵτινες γράφουν πάντοτε τὰ τοιαῦτα ἐπιγράμματα εἰς δίστιχα) θέλει νὰ δηλώσῃ, ὅτι τὴν μὲν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψαν οἱ ἱστορικοί, οἵτινες καὶ ἔχουν τὸ καθήκον τοῦτο, ἐγὼ δὲ εἶμαι ὁ ἀρχιτέκτων ὁ κτίσας τὸ ἔργμα.

Hazrėti Sultan Ibrahim khan khani azim
 Ali-Osman Malik-ul-beri bahr ve Mekké rehberi.
 Minh feiz-ul-lah tarikh duchdu ya ehl-ul-felah
 Djumleye yarab chefi' ilé chéfi' mahcheri

ἔτει 1056

ἦτοι : Ἡ αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Σουλτάνος Ἰβραχίμ-χάν ὁ μέγας ἡγεμῶν
 τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμάν, κύριος θαλάσσης καὶ ξηρᾶς καὶ ὁδηγὸς
 [τῆς Μέκκας

Ἐξ ἧς ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ἔπεσεν ἡ χρονολογία
 ὃ ἄνθρωπε τῆς σωτηρίας.
 Μεσίτευσον θεὸ δι' ἅπαντας εἰς τὸν τόπον τῆς κρίσεως.

Ἐμπροσθεν τῆς ἐξωτερικῆς πύλης τοῦ Ἑπταπυργίου τούτου ὑπάρχει βλέπον πρὸς τὴν κάτω πόλιν καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, ὑψηλὸν περίπτερον, κέντρον πάσης σοφίας Ὅλοι οἱ διερχόμενοι ταξιδιωτὰι καὶ ἐρασιτέχναι συνέρχονται εἰς τὸ τερνὸν τοῦτο μέγαρον καὶ ἀπολαύουν τοῦ ὠραίου θεάματος, διότι εἶναι ὑψηλόν, ἀληθῶς πανοραμιατικὸς καὶ μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδός του τόπος ἀναψυχῆς.

Ἐξω τοῦ φρουρίου τούτου δὲν ὑπάρχουν καθόλου συνοικίαι καὶ οἰκίαι. Μόνον ἔξω τοῦ φρουρίου πρὸς Α. ὑπάρχουν κάμινοι ἀσβέστον. Πρὸς Α. ἔξω τοῦ Γενῆ-καποῦ (νέα Πύλη) ὑπάρχει ἡσυχαστήριον τῶν μεβλεβήδων (μεβλεβῆ-χανέ).

Ἐπαινος τῆς ἔξω τοῦ φρουρίου βαρὸς (συνοικίας) τῆς ἀποβάθρας.

Ἐξω τῆς πύλης τῆς ἀποβάθρας (ισκέλε-καπουσοῦ) ὑπάρχει τὸ λεγόμενον Μισίρ-τσαρσιὸν (Αἰγυπτιακὴ ἀγορά), ἔχουσα ἐν ὄλῳ 500 πρατήρια. Εἰς τὴν σουλτανικὴν ταύτην ἀγορὰν ὑπάρχουν ὅλα τὰ προϊόντα τῆς Αἰγύπτου, λίνον, κινᾶς, ζάχαρις, ὄρυζα, καφῆς καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ αἰγυπτιακὰ εἶδη. Ἐχει ἐν συνόλῳ τριακοσίους ἐμπόρους καὶ ὑπόγεια. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο εἶναι καὶ πενήκοντα ξυλέμποροι (κερεσεταιζῆδες), ἐπίσης 100 μεγάλα βυρσοδεψεῖα μεταξύ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ τοίχου τοῦ φρουρίου, ἐπίσης καὶ εἰς εὐκτῆριος οἶκος τῶν βυρσοδεψῶν (ντεμπαγὰν μεστζιντί).

Ἐξω τῆς ἀποβάθρας, συνεχόμενον πρὸς τὸ φρούριον, ὑπάρχει ὑπερθεν τῆς θαλάσσης τὸ «τζαμίον Ἀβδουρ-Ρεοῦφ ἐφέντη», ὠραῖον καὶ περιλαμπρὸν τέμενος, τόπος φωτεινὸς προσευχῆς, ἀναπαύσεως καὶ ἀναψυχῆς τῆς πολυαριθμοῦ κοινότητος τῶν πιστῶν. Ὁ Ἀβδ-ουρ-Ρεοῦφ ἐφέντης, ὅταν ἦτο μολλᾶς Θεσσαλονίκης, ἔκτισε τὸ ἱερὸν τοῦτο τέμενος τῆς λατρείας, μὴ ὑπάρχοντος τότε ἐκεῖ ἄλλου τζαμίου. Πράγματι δὲ τὸ ἔκτισεν ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε. Ὄν δὲ κάτοχος γνώσεων ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γεωμε-

τρίας (μηχανικῆς), ἀνίγειρε τὸ τζαμίον ὡς ἄνω ὄροφον, κάτω τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν τὰ πρατήρια τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀγορᾶς (Μισίρ Τσαρσί), καὶ ἀφιέρωσε τοῦτο ὡς βακουφίον εἰς τοὺς ἱμάμας, τοὺς ἱεροκήρυκας, τοὺς σεΐχας, τοὺς μουεζζίνηδες (κράκτας) καὶ τὸ λοιπὸν προσωπικὸν τοῦ τζαμίου. Τὸ τερψίθυμον τοῦτο τέμενος εἶνε κᾶτι ὡς περίκομπον μέγαρον, ἔχον κύκλω κρυστάλλα ¹ καὶ πολυχρόμους υἰάλους. Κάθε ἡμέραν καὶ νύκτα δὲν λείπουν ἀπὸ αὐτὸ οἱ πιστοί, διότι οἱ μουσουλμάνοι ἔμποροι τῶν ἑπτὰ κλιμάτων ² καὶ οἱ θεοσεβεῖς ναυτίλοι καὶ πλοίαρχοι τελοῦσι τὴν πρὸς τὸν Θεὸν προσευχὴν των ἐν τῷ τεμένει τούτῳ, ἀπολαύοντες τὸ θέαμα τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων. Ἐκτὸς αὐτοῦ, τοῦ ἔξω τοῦ τείχους, ὄλα τὰ ἄλλα ἱερὰ καθιδρύματα εἶναι ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Εἶναι ὅμως ἔμπροσθεν τῆς συνοικίας τῆς ἀποβάθρας.

Περιγραφή τοῦ μεγάλου λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ ἀσφαλέστατος οὗτος λιμὴν τῆς Θεσσαλονίκης κεῖται εἰς τὸν μυχὸν μακροῦ κόλπου ἔχοντος μῆκος 100 μιλίων. Εἶναι μέγας λιμὴν δυνάμενος νὰ περιλάβῃ δέκα χιλιάδας γαλεόνια, καραβέλας ³, γαλιότας, ἐπιβατικά, κάτεργα, φορηγίδας (μαούνας), μπαστάρδας καὶ ἄλλα πλοῖα ⁴. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἶναι ἀνοικτὴ εἰς τὸν νότιον, τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν νοτιοανατολικὸν ἄνεμον, εἶναι πρὸς νότον ἐκτεθειμένος, ἀλλ' ἀποτελεῖ καλὸν ἀγκυροβόλιον καὶ ὡς ἐκ τούτου ὅταν τὰ πλοῖα ἀγκυροβολήσουν εἰς τὸν λιμένα διὰ τῶν καταλλήλων ἀγκυρῶν εἶναι ἀσφαλῆ. Εἰς τὸν μέγαν τοῦτον λιμένα ἔρχονται ναυτικοί, ἔμποροι καὶ πλοῖα ἐκ τῆς Μαύρης θαλάσσης, τῆς Ἀσπρης θαλάσσης (Αἰγαίου), τοῦ Περσικοῦ κόλπου (τῆς θαλάσσης τοῦ Ὀμίαν), ὡς καὶ πλοῖα τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τοῦ

¹ Ἡ λέξις ἐπαναλαμβάνεται δὶς, πρῶτον ὡς «μπιλλούρ» (μπιλοῦρι), καὶ κατόπιν ὡς «νετζέφ», τὸ ὅποιον εἶναι εἰδικὸν εἶδος κρυστάλλου ἀπαντῶν παρὰ τὴν πόλιν Νετζέφ τῆς Μεσοποταμίας (Ἰράκ).

² Δηλαδή ὄλου τοῦ κόσμου.

³ Τὸ κείμενον ἔχει «καρβεβέτα» (;), τὸ ὅποιον εἰς ἄλλα χειρόγραφα φέρεται ὡς «καρεβέτα» ἢ «κουραβέτα» ἢ «κρεβέτα». Ἴσως νὰ εἶναι «κορβέτα». Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐνταῦθα ἀπαρίθμησης ἀναφέρει μόνον ἔμπορικὰ πλοῖα, ὑποθέτομεν ὅτι πρόκειται περὶ «καραβέλας».

⁴ Ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει αὕτη ὁ Ἑβλιᾶ δίδει πλοῖα ἀγνώστου εἴδους, τὰ ὅποια ὁ Τοῦρκος ἐκδότης ματαίως προσπαθεῖ ν' ἀνακαλύψῃ προτείνων διαφόρους διορθώσεις τῶν ἐσφαλμένως γραμμένων λέξεων τοῦ πρωτοτύπου. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἑβλιᾶ παρέθεσε τόσον ἑσμὸν λέξεων δηλωτικῶν τοῦ εἴδους τῶν πλοίων ἀπλῶς διὰ νὰ ἐπιδείξῃ πλοῦτον γνῶσεων.

Ἰαλγερίου, τοῦ Σουέζ, τῆς Τριπόλεως, τῆς Γαλλίας, Πορτογαλλίας, Δουγκέρκης¹, Δανίας, Ἀγγλίας, Ὀλλανδίας καὶ Γενούης καὶ παραμένουν ἀγκυροβολημένα, διότι ὁ λιμὴν ἔχει βάθος 40-50 ὀργυίων. Εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἀλιεύονται χιλιάδες χιλιάδων ἰχθύς, ἀλλὰ τὰ τριγλία, οἱ κωβιοί, τὰ σταυρίδια, οἱ σκόμβροι, καὶ τὰ λουφάρια αὐτοῦ εἶναι πεφημισμένα.

Αἱ ἀκταὶ εἶναι κύκλωθεν χαμηλαὶ καὶ πεδιναί, τὰ δὲ ὕδατα ἀβαθῆ, ἐν τούτοις τὰ ἀγκυροβόλια εἶναι καλά. Ἀπέναντι τοῦ λιμένος τούτου κατὰ τὰ ἔμπροσθεν τῶν χωρίων Καντζᾶ (;) καὶ Τσετερόζ (;) εἶναι ὄρεια θάλασσα, εἰς τὴν ὅποιν κρατεῖ ἡ ἄγκυρα. Τὰ χωρία ταῦτα εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς ξηρᾶς εἰς ἀπόστασιν δύο μιλίων ἐκάτερον. Ἡ Θεσσαλονίκη ἀπέχει ἔξ αὐτῶν 30 μίλια. Ἀλλὰ τὰ πλοῖα τὰ φθάνοντα ἔμπροσθεν τῶν χωρίων τούτων, πρέπει νὰ ρίψωσι τὴν ἄγκυραν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, διότι ἡ θάλασσα ἐκεῖ εἶναι ἀβαθῆς καὶ ἀμώδης καὶ χρειάζεται πολὺ προσοχί, μήπως συμβῆ ἀπρόοπτόν τι, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι φρόνιμον νὰ ρίπη τὸ πλοῖον δύο ἀγκύρας ἔμπροσθεν τῶν χωρίων τούτων. Καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν τῶν χωρίων τούτων ὑπάρχουν παντὸς εἶδους ἰχθύς. Καὶ εἰς τὰς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως λιμένας Μπείκι (Βόλβη) καὶ Λαγκαδᾶ ὑπάρχουν παντοειδῆ ὀψάρια, τούτων ὅμως οἱ ἐγγέλεις εἶναι φημισμένοι καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ἐνῶ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν αὐτὴν δὲν ὑπάρχουν τοιαῦτα φειδόψαρα. Ταῦτα εἰσάγονται ἐκάστοτε νωπότατα ἐκ τοῦ Μπείκι καὶ Λαγκαδᾶ καὶ πωλοῦνται ἐκεῖ ὑπὸ τῶν ἀλιέων τῆς

*Περιγραφή τῶν ἐν Θεσσαλονικῇ τζαμίων τῶν σουλτάνων
τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμάν.*

Ὑπάρχουν ἑκατὸν πενήντα ἐν συνόλῳ ἱερὰ τεμένη σουλτάνων καὶ ἄλλα τζαμιά βεζυρῶν μεγιστάνων καὶ παλαιοὶ οἶκοι λατρείας, κτίσματα εὐσεβῶν δωρητῶν. Πρῶτος μέγας καὶ ἱερώτατος οἶκος λατρείας εἶναι τὸ μέγα τζαμίον Ἀγιά-Σοφιά (τῆς Ἀγίας Σοφίας), ὁμοιάζον πρὸς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Ἀγίας Σοφίας, μικρότερον ὅμως ἐκείνου. Καὶ τὸ ἐν Τραπεζοῦντι τζαμίον τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶναι ἴσον πρὸς τὸ ἐδῶ. Τὰ τρία ταῦτα τζαμιά τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶναι κτίσματα τῆς Ἀϊ-Σόφ (Ἀγίας Σόφ);, θυγατρὸς τοῦ ἐν Σόφιᾳ Γιάγκου υἱοῦ Μαδιάν, διὰ τοῦτο καὶ λέγονται τζαμιά Ἀγιά-Σοφιά.

Τὸ μῆκος τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονικῆς ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν κίμπλῆ (Ν.) πλευρᾶς μέχρι τοῦ μιχράπ (βωμοῦ) εἶναι 175 βημάτων, τὸ δὲ

¹ Τὸ κείμενον ἔχει «Δενκαρκίς» (Ντενκαρκίς), ἄλλο δὲ χειρόγραφον «Δουγκαρκίς».

πλίτος 125 βημάτων. Εἶναι ὅμως μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχει λαμπρὸς πράσινος ἄμβων (κιουρσί), εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέρχεται τις διὰ κλίμακος ἕξ βαθμίδων ἐκ μονολίθου ἐγγρώμου λατυποπαγοῦς (σομακι) μαρμάρου. Ὁ ἄμβων οὗτος, ὅμοιος τοῦ ὁποῖου δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον, εἶναι εἰς τὸ ἔπακρον ἀξιοθέατος, ἔργον τέχνης θαυμαστῆς καὶ περιέργου, τέχνης περιβοήτου καὶ ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, γνωστὸς εἰς τοὺς περιηγητὰς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς τῶν ἀποχωρητηρίων τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχουν τρεῖς σειραὶ ἀναβρυτηρίων καὶ πίδακες μὲ λευκίνας ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Καὶ διὰ τὴν περιγραφὴν τούτων ἡ γλῶσσα εἶναι ἀσθενὴς καὶ ὁ κάλαιμος θραύεται. Εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐξωτερικῆς πύλης τοῦ τεμένους τούτου ὑπάρχουν ἑννέα ἀπαστράπτοντες κίονες, τῶν ὁποίων ἕκαστος ἀξίζει ἀνὰ ἓν χαράτσιον Ρωμηῶν. Ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν κίμπλὲ πύλης ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα :

ve haza djamiî dar adyib
 min-el-kufar meehouzou gharyb
 felmadje' nassara min-ul-lah
 ve liltarikh kil fethi karyb
 ἔτος

Ἄλλ' ἡ περιφέρεια τοῦ θόλου τῆς Ἀγιά-Σοφιά ἀυτῆς, ἔργον τοῦ διασημοῦ καὶ προβλεπτικοῦ ἀρχιτέκτονος, καὶ τοῦ θόλου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τζαμίου τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, εἶναι κατὰ εἴκοσι πῆχεις μεγαλειτέρα τῆς τοῦ θόλου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τεμένους τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀλλ' ἔδῳ εἶναι χαμηλότερος τοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Τὸν θόλον ὅμως τῆς Ἀγιά-Σοφιά ἀυτῆς ὁ ρηθεις ἀρχιτέκτων ἐκάλυψε διὰ μολύβδου τοιούτου, ὥστε εἶναι ὄλως ἀπίθανον νὰ δυνηθοῦν οἱ τεχνῖται τῶν ἡμερῶν μας νὰ κατασκευάσουν τοιοῦτον ἐκ μολύβδου ἐπικάλυμμα. Ἐνῶ συνήθως ὁ μολύβδος γίνεται κυανοῦς, ὁ τῆς Ἀγιά-Σοφιά ἀυτῆς μετατρέπεται πρὸς τὸ κίτρινον. Ὡς ἐκ τούτου κάποτε οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, ὑποθέσαντες ὅτι περιέχει χρυσόν, ἔδοσαν εἰς τοὺς διοικητὰς 40.000 γρόσια, ὅπως δῆθεν ἀνανεώσουν τὸν μολύβδον τοῦ περιλάμπρου τούτου τζαμίου. Ἄλλ' οἱ τίμιοι Μουσουλμάνοι δὲν συγκατετέθησαν καὶ οὕτω χάριτι θείᾳ τὸ ἐκ μολύβδου ἐπικάλυμμα μένει ὡς ἦτο καθ' ἣν ἐποχὴν ἦτο ναὸς τῶν ἀπίστων. Ἐντὸς τοῦ τζαμίου δὲν ὑπάρχουν πλῆθος πολυέλαιοι καὶ ἄλλα ἀνιοτήματα.

Τὰ μόνα ὄραϊα εἶναι ὁ βομιὸς (μυχράπ), ὁ ἄμβων (μινμπέρ) καὶ ἡ σο-

λέα. Αἱ κανδήλαί του ὅμως εἶναι ἀναρίθμητοι. Καὶ ὁ εἷς ὑψηλὸς μυναρὲς του εἶναι μοναδικὸν ὑπόδειγμα. Ὁ δὲ κῆπός του εἶναι διακόσμητος ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα τοιαῦτα, ὥστε ὑπὸ τὴν σκέπην ἐκάστου τοιοῦτου παχυσκίου δένδρου ἢ ἐπήρεια τοῦ ζειδώρου ἡλίου δὲν εἶναι αἰσθητὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Συνελόντι δ' εἰπεῖν εἶναι περιλάμπρον τέμενος θεοπειθὲς ἀποτελοῦν ἐντευκτήριον τῶν σοφῶν καὶ ἐναρέτων.

Διαιωνισθῆτω μέχρι συντελείας τῶν αἰῶνων.

Τὸ δὲ Ἑσκι-Τζαμί (παλαιὸν τζαμίον) εἶναι μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδος του παμμέγιστος θόλος, οὐχὶ λιθόκτιστος, ἀλλ' ἐν εἶδος τετραγωνικοῦ θόλου παλαιοῦ ρυθμοῦ, μολυβδοσκεποῦς διακοσμήτου δι' ὠραίων κυπαρίσσων καὶ στηριζομένου ἐπὶ εἰκοσιτεσσάρων ἀποστιλβόντων καὶ ποικιλοχρῶμων μαρμαρίνων κιόνων. Ἐπὶ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς πρὸς τὸν κίμπλε πύλης καλλιτεχνικωτάτων παρυστάδων ὑπάρχουν ἐλικοειδεῖς καὶ κοχλιοειδεῖς γλυφαὶ τόσον ὠραῖαι, ὥστε προξενοῦν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι θαύματα μαγείας. Τὸ μῆκος τοῦ τζαμίου τούτου εἶναι διακόσια βήματα, τὸ δὲ πλάτος ἑκατὸν δέκα. Ἔχει ἓνα περικοιμφον ὑψηλὸν μυναρέν, ὅμοιος τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Θέα τοῦ τζαμίον τοῦ σουλτάν-Χορτάτς, οὗ τὸ μυστήριον εἶη ἱερὸν.

Τὸ περιλάμπρον τοῦτο τζαμίον εἶναι ὁκτὸ ἀψίδες¹ ὅμοιοι πρὸς τὰς τῶν παλαιῶν Περσῶν βασιλείων², ἐπὶ στρογγύλῳ τοίχῳ, τῶν ὁποίων ἐκάστη ὁμοιάζει πρὸς τὴν οὐράνιον ἴριδα. Ἐπὶ τούτων ἐγείρεται ὡς ἐπὶ τόξῳ τῆς δυνάμεως πεπαλαιωμένος θόλος, οὕτινος τὸ ὕψος εἶναι κατὰ πέντε πόδας χαμηλότερον τοῦ θόλου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας Σοφίας. Εἶναι θόλος τόσον ὑψηλός, ὥστε ὅταν τὸν βλέπη μὲ τὸ βλέμμα φοβισμένον ὁ ἄνθρωπος μένει ἐνεὸς καὶ ἐκθαμβος, διότι ὁ ὑψηλὸς οὗτος θόλος ἔχει ὁκτὸ τόξα εἶναι δὲ διακόσμητος μὲ λεπτοουργήματα ἐκ πολυτίμων λίθων, διασκευασθεῖς ὑπὸ τῶν παλαιῶν τεχνιτῶν τόσον θαυμα-

¹ Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἑβλιγιᾶ ἡ λέξις «τάκ» (=ἀψίς), γράφεται μὲ τὰ γράμματα τ ἔ, ἐ λ ἰ φ καὶ κ ἰ ἄ φ. Ὡς γνωστὸν ὅμως εἰς τοὺς τουρκομαθεῖς, ἡ λέξις αὕτη γράφεται μὲ τ ἦ, ἐ λ ἰ φ καὶ κ α φ (οὐχὶ κ ἰ ἄ φ). Τὴν παχυλὴν αὕτην ἀνορθογραφίαν κρίνει φαίνεται περιττὸν νὰ διορθώσῃ ὁ Τοῦρκος ἐκδότης.

² Ἡ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λέξις ἀναγνωστέα οὐχὶ κ ε σ ρ ἰ (=κλασματικός), ἀλλὰ κ ἰ σ ρ ἰ, τὸ ὁποῖον εἶναι τίτλος διδόμενος εἰς τοὺς τελευταίους Πέρσας βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Σασανιδῶν.

σίως, ὥστε ὑπὸ τὸν οὐράνιον θόλον¹ τοῦ κόσμου τούτου οὐδὲ εἰς τοὺς κήπους τῆς Ἐρέμ τοῦ Σεδά² ἠδυνήθη ἀρχιτέκτων τις νὰ ἀνεγείρῃ τοιοῦτον κτίσμα.

Τὰ εἰς τὰ ἔνδον καὶ τὰ ἔξω τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχοντα παντοειδῆ τεχνουργήματα καὶ αἱ ἀριστοτεχνικαὶ γλυφαὶ εἶναι τοιαῦτα, ὅποια δὲν εἶδον οὔτε εἰς τὸν ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Μπέτς³, ἔδρας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ναὸν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Τὰ δὲ λεπτοουργήματα τοῦ μιχράλ (βομοῦ) καὶ τοῦ μινμπέρ (ἄμβωνος) τοῦ μεγάλου τούτου τεμένους εἰς οὐδὲν ἕτερον τζαμίον ὑπάρχουν. Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ ἡ γλῶσσα εἶναι ἀσθενῆς καὶ ὁ κάλαμος ἀνεπαρκῆς διὰ τὸν ἔπαινόν του. Ὁ θόλος ὁμοίως αὐτοῦ δὲν εἶναι μολυβδοσκεπῆς. Εἶναι κεκαλυμμένος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀπίστων ὑπὸ εἶδους τετραγώνων κεραμίδων, παλαιᾶς κατασκευῆς, αἵτινες καὶ αὐταὶ εἶναι κᾶτι τὸ ἀξιοθέατον. Καὶ μάλιστα, ὅταν ὁ θόλος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας Σοφίας κατέπεσε τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ πανάγιος Προφήτης ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον τὴν νύκτα τῆς Δευτέρας, δωδεκάτης τοῦ μηνὸς Ρεμπι-ουλ-ἔββέλ ἐκ τῆς μήτρας τῆς Ἑμνέ, καὶ ὁ θόλος τῆς ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ ταύτῃ Ἁγίας Σοφίας, ὡς καὶ ὁ θόλος τοῦ τζαμίου τοῦ Χορτάτζ, κατέρρευσαν, ἀνοικοδομηθέντες κατόπιν, ὡς εἶναι φανερὸν ἐκ τῶν ἀνακαινισθέντων μερῶν τοῦ πρὸς τὸν κιμπλὲ (N.) τμήματος τοῦ θόλου. Καὶ μάλιστα εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ἱστορίας ἀναφέρεται ὅτι ἡ θυγατὴρ τῆς Ἑλένης, μητρὸς τοῦ Μεγάλου⁴ Κωνσταντίνου ἀφοῦ ἔκτισε τὸ τζαμίον τοῦτο τοῦ Χορτάτζ, ἔκτισε τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως (Καϊμαί), ὅστις ἐπέχει κατ' ἀναλογίαν παρὰ τοῖς ἀπίστοις, ὃν τόπον καὶ ἡ Καάβα (Καϊμαί). Τόσον ἀρχαῖον εἶναι τὸ τέμενος τοῦτο. Τὸ ἐπὶ τῆς πύλης αὐτοῦ χρονόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς :

Μπουνοὺν φετχινὲ σάι βὲ χιμμέτ ἐττί σείχ Χορτατζῆ.

Ταρίκ χακκιντῆ ἄβνι χαδι ἰλὲ μουχτεδι ὄλντοῦ

Κιλιντῆ τσοὺν ναμάζ ἰτσιντὲ Ααχίκ ταριχίν ντεντι

¹ Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει ἐν τῇ φράσει ταύτῃ ἡ ἀραβικὴ λέξις «ἀτλάς», δι' ἧς ὑπεδήλουν οἱ Ἄραβες ἀστρονόμοι ἢ ἀστρολόγοι τὸν ὑποθετικὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ, ὅστις ἔκειτο πέραν τῶν τροχιῶν τῶν ἀστέρων καὶ ἦτο κενὸς ἄστρον.

² Κατὰ τὰς ἀραβικὰς παραδόσεις ὁ Σεδάτ (Chédad) ἦτο μυθικὸς βασιλεὺς τοῦ ἐν Ἑμένῃ κατοικήσαντος λαοῦ τῶν Ἄδ (Aad), τῆς δυναστείας τῶν Χιμαριτῶν ἢ Ὀμηριτῶν, θεωρούμενος τρισέγγονος τοῦ Νῶε ἐκ τοῦ Χάμ, καταστάς δὲ διάσημος διὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσας πόλεις καὶ τὰ κτίσματά του ἐν γένει, ὃν ἐν ἦτο ὁ κήπος Ἐρέν, ἔχων καὶ ὠραῖον περίπτερον. Ὁ Ἑβραϊὰ ἀναφέρει συχνάκις τὸν θρυλικὸν τοῦτον Ἄραβα βασιλέα, ὁσάκις θέλει νὰ ἐπαινέσῃ κτιρίον τι.

³ «Μπέτς» ὀνομαζοῦν ἐνίοτε οἱ παλαιοὶ Τοῦρκοι ἱστορικοὶ τὴν Βιέννην ἐκ τοῦ ἀρχαίου οὐγγρικοῦ αὐτῆς ὀνόματος.

⁴ Τὸ Μεγάλον (μπουγιούκ) ὑπάρχει εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἑβραϊαῦ.

Μποῦ ντεῖο κισχνὲ λα-ček ἔχλι ἰσλάμ μᾶμπὲτ ὀλντοῦ¹,
ἔτει

ἦτοι :

Ὁ σείχης Χορτατζῆ κατέβαλε μόχθους καὶ προσπαθείας πρὸς κατάντη-
[σίν του,
Χάριν τοῦ μοναστικοῦ τάγματος θεία συνάρσει προσῆλθεν εἰς τὴν ἀλη-
[θῆ πίστιν.
Ἐπειδὴ ἐντὸς αὐτοῦ ἐτελέσθη τὸ ναμάζι (ἢ προσευχή) ὁ Aachik εἶπε τὸ
[χρονόγραμμα αὐτοῦ.

Ἡ παλαιὰ αὐτῆ μονὴ ἔγεινεν ἱερὸν τέμενος τῶν ἀληθῶν Μουσουλ-
μάνων. Μίαν ἡμέραν τῷ 988 (1580), ἐνῶ ἦτο ἐκκλησία, ὁ ἅγιος ἀναφω-
νῶν μεθ' ὄλων τῶν σοφίδων (καλογήρων) τὸ «'Αλλάχ! 'Αλλάχ!» ἔκαμεν
ἔφοδον, ἐκυρίευσεν τὴν μονὴν ταύτην ἐκ τῶν χειρῶν τῶν παπάδων καὶ
τὴν μετέτρεψεν εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος. Ἀκόμη καὶ τῶρα ὁ μιναρὲς
αὐτοῦ ἔχει τρεῖς σημαίας, ἐπὶ δὲ τοῦ θόλου του, ἀντὶ σημαίας, ἔθεσαν
τὸν λέβητα αὐτοῦ, ὅστις εὐρέθη θαμιμένος μὲ χρυσίον ἐντὸς τῆς γῆς. Ὑ-
πίρχει δὲ καὶ ἄμβων ἐκ μονολίθου μαρμάρου μὲ ἕξ πόδας, ὅπως ἐπ' αὐ-
τοῦ ἀπαγγέλλεται ἡ ἑσπερινὴ προσευχή, ὅστις μένει εἰς τὸν ἑσωτερικὸν
κῆπον. Καὶ ὁ ἄμβων οὗτος εἶναι ἀξιοθέατος καὶ μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδός
του.

Τὸ τζαμί τοῦ Αἰεζρι Κασίμ πασᾶ.

Καὶ τοῦτο εἶναι ὑψηλὸς μολυβδοσκεπῆς θόλος ξύλινος ἐν μέσῳ κυ-
παρίσσαν. Καὶ τούτου ὁ μόλυβδος εἶναι διακόσμητος λίαν καλλιτεχνικῶς.
Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ κισπὲ (N.) μέχρι τοῦ μιχράπ (βωμοῦ) τὸ μῆκος
τοῦ τζαμίου τούτου εἶναι 220 ποδῶν, τὸ δὲ πλάτος του 150 ποδῶν. Ἐντὸς
αὐτοῦ ὑπάρχουν 150 ἐν συνόλῳ μικροὶ καὶ μεγάλοι κομποὶ κίονες ἐκ
λευκοῦ καὶ πολυχρώμου μαρμάρου (σομακί) μὲ φλέβας, εἰς τινὰς δὲ
ἀψίδας ὑπάρχουν ἐπάλληλοι μικροὶ κίονες, διότι τὸ τζαμίον τοῦτο ἐκτί-
σθη ὡς οἰκοδομὴ διώροφος. Αἱ ἐντὸς τοῦ τζαμίου μαρμάρου ἐστιλβωμέ-
ναι τετράγωνοι πλάκες τοῦ δαπέδου εἶναι τόσον μεγάλα ὅσον τάπητες,
ὧν ἐκάστη πλευρὰ ἔχει μῆκος πέντε ἢ ἕξ ποδῶν. Ὀλόκληροὶ αἱ πλευραὶ
τῶν τεσσάρων τοίχων εἶναι ἐπενδεδυμέναι μὲ μεγάλα φλεβωτὰ μάρμαρα
περιέργου καὶ θαναμασίου εἵδους, ἀληθῶς ἀξιοθέατα καὶ ἀξιοπερίεργα.

¹ Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης γράφει ἐν ὑποσημειώσει, ὅτι ὁ τελευταῖος σείχος (δη-
λαδὴ ἡ ἀριθμητικὴ ἀξία τῶν γραμμμάτων του) δίδει τὸ ἔτος ('Εγίρας) 998 (=1590),
καὶ ἐπομένως ἢ ἡ χρονολογία αὕτη εἶναι ἀνακριβής, ἢ ἡ κατωτέρω ἀναφερομέ-
νη (988).

Ἐκάστη πλάξ εἶναι χαμαιλεοντείως πολύχρωμος, ὑποδειγματικὴ εἰς τὸ εἶδος τῆς, ἀξία νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐρασιτεχνῶν.

Ἐντὸς τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχει φρέαρ ὕδατος ζωῆς (ἄμπου-χα-γιά), τοῦ ὁποίου ἡ πόσις προκαλεῖ εἰς τὸν ἀνθρώπον ἔμετον. Ἐν δὲ πλυθῆ ἄνεις μὲ τὸ ὕδωρ, τὸ ὅποιον εἶναι πολὺ ὀφέλιμον, θεραπεύεται κελεύσει Θεοῦ τοῦ Ἑψίστου, ἂν ἔπασχεν ἐκ σφοδροῦ πυρετοῦ. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ κάλαμος ἀδυνατεῖ νὰ πλέξῃ τὸ ἐγκώμιον τοῦ τζαμίου τούτου. Ἐσωθεν τῆς πρὸς τὸν κιμπλὲ πύλης τοῦ τζαμίου τούτου, πρὸς ἀριστερὰν, εἰς ὕψος ἀναστήματος ἀνθρώπου, ὑπάρχει φέρετρον (κιβούριον) ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι τεθαμμένος κατὰ τοὺς Ἑλληνας ἱστορικοὺς ὁ Κασίμ, ἐκ τοῦ ὁποίου λέγουν «Κασίμ-γκιουνου» (ἡ ἡμέρα τοῦ Κασίμ) ¹. Καὶ μάλιστα ἡ ἐμὴ ἐλαχιστότης ², ἐρωτήσαντος τοῦ Βασιλέως Αὐτοκράτορος Καίσαρος (Καισαροβασιλέως) τῆς Γερμανίας περὶ τοῦ μαρμαρίνου κιβουρίου τοῦ Κασίμ πασᾶ τούτου, ἀνέφερα πῶς εἶδον καὶ ἐπεσκέφθην αὐτό, ἐφ' ᾧ ἅπαντες οἱ Ἑπουργοὶ του, καὶ οἱ δοῦκὲς ³ του, καὶ οἱ κόμητές ⁴ του, καὶ ὁ πρωθυερεύς του καὶ ὁ πρῶτος διερχομενός του Μιγκέλι ⁵ μὲ ἠρώτησαν «πῶς τὸ εἶδες;» καὶ ἐγὼ ἀπήντησα: «Νά, ἐπὶ ἐνὸς μαρμαρίνου τετραγώνου φερέτρου ὑπάρχει ἑλληνιστὶ ἐπιγραμματα ἐκ τριάκοντα στίχων. Ἐχει καὶ ὑψηρέτας, οἱ ὅποιοι τὸ σκουπίζουν, τὸ κα-

¹ Κασίμ-γκιουνου τουρκιστὶ καὶ Ρούζου-Κασίμ ἀραβοπερσιτὶ ὀνομάζουσι οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ἀραβες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, θεωρουμένην ὡς ἀρχὴν τοῦ χειμῶνος καὶ σχετιζομένην πρὸς ποικίλας παραδόσεις καὶ δεισιδαιμονίας. Σημειωτέον ὅτι Κασίμ ὀνομάζετο τὸ πρῶτον ἄρρεν τέκνον τοῦ προφήτου τῶν Μουσολμάνων Μωάμεθ.

² Οὕτω μεταφράζομεν ἢ μᾶλλον παραφράζομεν τὴν παρὰ Τούρκους ἐν χρήσει ἔκφρασιν «μποὺ χακίρ» (καὶ μποὺ φακίρ), σημαίνουσαν κυριολεκτικῶς «αὐτὸς ὁ ταπεινός» (ἢ αὐτὸς ὁ πτωχός), τῆς ὁποίας, μετριοφρονῶν διήθεν ποιεῖται χρῆσιν συχνάκις καὶ ὁ Ἑβλιγιᾶ, ὁσάκις παρεμβάλλει καὶ τὸν ἑαυτὸν του.

³ Τὸ κείμενον ἔχει «Ἐρσεκ» καὶ κατ' ἄλλην γραφὴν «Χέρσεκ». Μετεφράσαμεν δούξ, διότι ὁ Ἑβλιγιᾶ φαίνεται ὅτι μεταφέρει, οὕτως εἰς τὴν τουρκικὴν τὴν γερμανικὴν λέξιν «Herzog» (δούξ), ἐξ ἧς καὶ ἡ τουρκικὴ ὀνομασία τῆς Ἐρζεγοβίνης (Χέρσεκ). Ἡ λέξις Herzog, παραγομένη φαίνεται ἐκ τοῦ Heer (=στρατός) καὶ ziehen (=σύρειν), σημαίνει στρατιωτικὸς ἀρχηγός καὶ ἦτο τὸ ἀντίστοιχον τοῦ λατινικοῦ dux.

⁴ Τὸ κείμενον ἔχει τουρκιστὶ «γουρουκ» (δηλαδὴ «γροῦκ»), ὁ δὲ Τούρκος ἐκδότης παρατηρεῖ ἐν ὑποσημειώσει ὅτι εἰς τὸν τόμον (τοῦ «ὀδοιπορικοῦ» τοῦ Ἑβλιγιᾶ) ἡ λέξις φέρεται τουρκιστὶ «γκουρούφ». Ἐπομένως θὰ πρόκειται περὶ παραφθορᾶς τῆς γερμανικῆς λέξεως Graf, ἣτις σημαίνει «κόμηξ» (comes).

⁵ Εἰς ἄλλο χειρόγραφον εἶναι «Μικέλ». Ἴσως νὰ πρόκειται περὶ τοῦ ὀνόματος Michaelis ἢ Michelli.

θαρίζουν καὶ τὸ προσέχουν». Ὁ βασιλεὺς καὶ ὄλοι¹ εὐχαριστηθέντες εἶπον : « Ἀλήθεια τὰ εἶδες; » Καὶ ὄλοι ὁμοῦ μὲ τὸν Καίσαρα, ἐγεροθέντες, ἀνέγνωσαν ἓνα σωρὸ χωρία ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον, κατὰ τὸ ψευδὲς θρησκευτικὸν ἔθιμόν των, πρὸς ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἐπωνύμου τῆς ἡμέρας τοῦ Κασίμ², μεθ' ὃ πάλιν ἐκάθησαν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ φήμη τοῦ τζαμίου τούτου ἔφθασε μέχρι τῶν χωρῶν τῆς Γερμανίας, ὅπου τὸ ἐκτιμοῦν³.

Ὁ ἔξω ἱερὸς περίβολος τοῦ τζαμίου τούτου τοῦ Κασίμ πασᾶ εἶναι μικρὸς. Ἄλλ' ἐν αὐτῷ ὑπάρχει μία λευκὴ λεκάνη πίδακος ἐκ μονολίθου μαρμάρου, ἐντὸς τῆς ὁποίας χωροῦν τεσσαράκοντα μέχρι πενήκοντα ἀνθρώποι. Ἄνωθεν τοῦ πίδακος ὑπάρχει θόλος ὑψηλὸς στηριζόμενος ἐπὶ ὀκτὼ λεπτῶν καὶ κομφῶν κίονων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

Ἐπὶ τῆς ἄνω φλιαῆς τῆς πρὸς τὸν κίμπλὲ πύλης τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχει διακόσμητον χρονόγραμμα ἐμφαίνον, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ τέμενος ἐκτίσθη ἐπὶ σουλτάνου Βαγιαζίτ Β' ἐν ἔτει Ἐγίρας 897 (1492)⁴

Τὸ Ἀλατζᾶ-τζαμί.

Ἐπειδὴ ἔχει μιναρὲν πολύχρωμον τὸ ὀνομάζον Ἀλατζᾶ-τζαμί. Καὶ τοῦτο εἶναι τζαμίον μολυβδοσκεπὲς τεχνουργημένον. Μετὰ τὸ τζαμίον τοῦ Χορτάτζ τὸ ἱερὸν τοῦτο τζαμίον εἶναι τὸ μᾶλλον ἐξαυλωμένον.

Κατόπιν ὑπάρχει εἰς τὴν συνοικίαν Καβαφλάρ (Καβάφικα) τὸ τζαμίον τοῦ Σουλεῦμὰν πασᾶ. Κατόπιν εἶναι τὸ τζαμίον τοῦ Χαμζᾶ βέη

¹ Εἰς ἄλλο χειρόγραφον «ὄλοι οἱ αὐλικοί».

² Δηλαδή τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

³ Ἡ ὅλη αὐτὴ ἀφήγησις περὶ τῆς ἀκροάσεως τοῦ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τῆς Γερμανίας καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐλικῶν του στιχομυθία εἶναι ἓν δεῖγμα τῆς ψευδολογίας τοῦ Ἐβλιγᾶ. Διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὀμίλησεν ἐν Βιέννῃ περὶ τοῦ τζαμίου τοῦ Κασίμ πασᾶ (ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου), ἀφοῦ τὴν μὲν Θεσσαλονικὴν ἐπεσκέφθη τῷ 1668, τὴν δὲ Βιέννην τῷ 1665 ὡς μέλος τῆς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Δ' πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λεοπόλδον τὸν Α' ἀποσταλείσης ἐκτάκτου μεγάλης πρεσβείας ὑπὸ τὸν Καρᾶ-Μουχαμέτ Ἄγᾶν, ἧτοι τρία ἔτη πρὸ τοῦ ἀνά τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα πρὸς Κρήτην καὶ τάνάπαλιν ταξιδίου του : Ἄγνοοῦμεν, ἂν τοιαῦτα ψευδολογίαί καὶ φανταστικαὶ συνδιαλέξεις μὲ ξένον ἡγεμόνα καὶ ξένους αὐλικούς, προσευχομένους μάλιστα διὰ τὸν φανταστικὸν Ἅγιον Κασίμ (Ἅγ. Δημήτριον) ὑπῆρξάν ποτε εἰς ἄλλας περιγραφὰς ταξιδίων καὶ τοιαῦτα «Ὀδοιπορικὰ». Πῶς νὰ πιστεῖσῃ κανεὶς εἰς τὰς ἄλλας ἀφηγήσεις τοῦ Ἐβλιγᾶ ;

⁴ Τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ναὸς Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου μετετράπη εἰς τζαμίον ἐπὶ σουλτάνου Βαγιαζίτ τοῦ Β'.

παρὰ τὸ βεξεστένιον¹. Ἡμέραν καὶ νύκτα δὲν λείπουν ἀπὸ αὐτὸ οἱ πιστοί. Εἶναι κομψὸν τζαμίον μολυβδοσκεπές.

Κατόπιν εἶναι τὸ τζαμίον τοῦ Σινὰν πασαῖ ἑλκυστικὸν λαμπρὸν καὶ ὠραῖον τέμενος, κατόπιν τὸ Σακιγέ-τζαμί, οἶκος λατρείας, ἔπειτα τὸ «Ἰκί-λουλελί-τζαμί» «τέμενος τῶν δύο λουλάδων», καλῶς διατηρημένον καὶ διακόσμητον, ἔπειτα τὸ «Ἰκί-χεριφὲ-τζαμί» (τέμενος μὲ μιναρὲν δύο ἔξωστῶν). Ἐπειδὴ ὁ κτίτωρ αὐτοῦ Σεριφι ἐφέντη ἔκτισε τὸν μιναρὲν του μὲ δύο ἔξωστας, τὸν ἐθανάτωσαν γενόμενον μάρτυρα τῆς πίστεως (che-χίτ). Εἶη τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτόν. Κατόπιν εἶναι τὸ «Ἄκτσέ-τζαμί» (Ἐπόλευκον τζαμί), τέμενος ὠραῖον καὶ διακόσμητον, ἔπειτα τὸ τζαμίον τοῦ Καρά-Ἀλή Βέη, καλῶς διατηρούμενον, ἔπειτα τὸ «Τοπαλ-τζαμί» (Χωλὸν τέμενος ἢ τέμενος τοῦ χωλοῦ), εὐκτῆριος οἶκος ἔχων μεγάλην κοινότητα καὶ πολλὰ ἱερὰ κτήματα (βακούφια), ἔπειτα τὸ «Ἐσκι-Σαράϊ-τζα-μισί», τέμενος πολὺ περίκομψον, ἔπειτα τὸ Σεῖφουλλάχ-τζαμισί, μέγα τέμενος παλαιοῦ ρυθμοῦ, ἔπειτα τὸ «Δαοὺτ-πασαῖ-τζαμισί», λαμπρὸν τέμενος ὅμοιον πρὸς σουλτανικόν, ἔπειτα τὸ «Μπουρμαλι-τζαμί».

Συνελόντι δ' εἰπεῖν ὑπάρχουν εἰς τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν πολλὰ σουλτανικά καὶ βεζυρικά τζαμιά, τὰ ὅποια εἶναι μολυβδοσκεπῆ καὶ καλλιτεχνικῶς ἐκτισμένα. Ἄλλ' ἐκεῖνα, ἅτινα εἶδομεν καὶ ἐντὸς τῶν ὁποίων προσηυχῆθημεν, ὅλα διάσημα, καὶ καλῶς διατηρούμενα, ὅλα κομψουργήματα, εἶναι τὰ ἀνωτέρω. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν πλέον δύναμιν νὰ γράψωμεν περισσότερα, ἀρκοῦμεθα εἰς ταῦτα φοβούμενοι μήπως μὴ κύνωμεν τὸν λόγον.

Ἐκτὸς τῶν τζαμίων τούτων ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ καὶ 150 μεστζίτια (μασιγίδια) διὰ τοὺς μουσουλμάνους τῶν συνοικιῶν. Μεταξὺ τούτων πλείστα ὅσα εἶναι μολυβδοσκεπῆ, λιθόκτιστα, ἀρκετὰ μεγάλα, ὅστε νὰ δύνανται νὰ γείνουν τζαμιά. Πρῶτον τὸ μεστζίτι Αὐτὰ εἶναι τὰ διάσημα παρεκκλήσια².

*Περιγραφή τῶν ἱεροδιδασκηρίων (μεδρεσέδων)³ τῶν θεολόγων
καὶ ἑρμηνευτῶν.*

Ἐπάρχουν ἐν ὄλῳ ἱεροδιδασκηρία, ἕξ ὧν ὁ μεδρεσές

¹ Βεξεστένιον εἶναι ἢ καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ἑβλιγιά ἀραβοπερσικὴ λέξις «μπεξαζιστάν» σημαίνουσαν «ἀγορὰν» (μπεζάζ=ὑφασματοπώλης).

² Ἐνταῦθα ὁ Ἑβλιγιά μεταχειρίζεται δις καὶ τὴν λέξιν «ζαβιέ», ἣτις σημαίνει κυρίως «μονή» καὶ εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὰς ἀραβικάς χώρας (ζαουῖα). Θέτει ὁμῶς δις ἀποσιωπητικά, παραλιπὼν τὴν ἀπαρίθμησιν.

³ Οἱ κυρίως μεδρεσέδες ἦσαν παρὰ Τούρκους θεολογικαὶ σχολαί.

Περὶ τῶν σχολῶν τῶν ἱερομνημόνων (χαφιζ) ¹ τοῦ Κοράνιον.

Ἐπάρχουν ἐν συνόλῳ

Περὶ τῶν δερβισικῶν ταγμάτων καὶ τεκκέδων.

Ἐπάρχουν ἐν συνόλῳ ἄξια μνήμης δερβισικά μοναστήρια, ἐνδαιτήματα σεβασμίων γερόντων καθηγουμένων. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ ἔξω τῆς πύλης Γενὶ καποῦ ἄριστα διατηρημένος καὶ διακόσμητος μεβλεβηχανές² τοῦ Δζελαλεδδὶν Ρουμῆ, μέγα εὐαγὲς ἴδρυμα τοῦ Ἐκμετζῆ-ζαδὲ Ἀχμέτ πασᾶ. Διὰ τὴν περιγραφὴν τούτου ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνεπαρκής. Ἐπειδὴ ὅμως μεγάλη εἶναι ἡ ἀγάπη ἡμῶν πρὸς τὸν μέγαν ἐκεῖνον σουλτάνον³, ἄς τολμήσωμεν νὰ τὸν περιγράψωμεν.

Ἡρῶτον τὸ ἔδαφος τοῦ μεγάλου τούτου μοναστηρίου κεῖται ἐπὶ θέσεως ὑψηλῆς ἔξω τῆς πύλης Γενὶ-καποῦ, συνεχομένης πρὸς τὸ τεῖχος, ὀπότεν ἡ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου φαίνεται καθαρὰ κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας τοῦ θεωμένου. Καὶ ὄλων τῶν κελλίων τῶν πτωχῶν (δηλαδὴ τῶν μοναζόντων) τὰ παράθυρα βλέπουν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ αὐλὴ του κεῖται εἰς τὸ μέσον ἄλλης ἐκτάσεως μὲ πύλην σιδηρᾶν ὁμοίαν πρὸς πύλην φρουρίου. Ἐχει αἴθουσαν δερβισικῶν ὀρχήσεων ἀναψυχῆς μὲ θόλον ξύλινον, περιστοιχιζομένην ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν ἀπὸ ἰδιαίτερα διαμερίσματα, ὅλα περικυκλούμενα ἀπὸ καλλιτεχνικὰ κικλιδώματα καὶ διακόσμηση μετὰ χαμαιλεοντεῖως πολυχρώμους ζωγραφίας τῆς Τραπεζούντος. Εἶναι θόλος ἀξιοθέατος, καλλιτεχνικώτερος ἀπὸ τῶν τῆς ἐν Βεσικιάς (Διπλοκονίῳ) τῆς Κωνσταντινουπόλεως δερβισικῆς μονῆς τῶν Μεβλεβήδων. Καὶ αὐτὸς ὁ Χαμπιπ-Νουτζάο, ὁ γέρον πάτρων τῶν ξυλουργῶν, δὲν θὰ

¹ «Χαφιζ» (ἐκ τοῦ «χίφζ»=διατήρησις, ἐξ οὗ «χαφιζά» (=μνήμη) ἐλέγοντο οἱ ἐκμαθάνοντες καὶ ἀπαγγέλλοντες ὁλόκληρον τὸ Κοράνιον ἐκ στήθους.

² «Μεβλεβηχανές», (προφερόμενον καὶ «μεβλαανές») σημαίνει οἶκος (δηλαδὴ μονὴ) τῶν Μεβλεβήδων. Τὸ δὲ «Μεβλεβή», (παραγόμενον ἐκ τοῦ «μεβλᾶ» (=κύριος), εἶναι τὸ ὄνομα τῶν δερβισῶν τοῦ τάγματος τοῦ Μεβλάνα (=Κυρίου ἡμῶν) Δζελαλεδδὶν Ρουμῆ, τῶν ἄλλως λεγομένων «ὀρχουμένων δερβισῶν», ὑπενθυμιζόντων τοὺς ἡμετέρους κορούβαντας. Ὁ δὲ Δζελαλεδδὶν Ρουμῆ ἦτο μυστικοπαθὴς ποιητῆς γεννηθεὶς ἐν Περσίᾳ, ἐπωνυμιούμενος ὅμως «Ρουμῆ» (Ρωμαῖος), διότι ἤκμασεν ἐν Ἰκονίῳ, ἔδρα τῶν Τούρκων σουλτάνων τῆς δυναστείας τῶν Σελτζουκιδῶν, οἵτινες ἐκαλοῦντο «Ροῦμ», ὡς ἐγκατασταθέντες καὶ βασιλεύσαντες εἰς τὰς τέως βυζαντινὰς (ρωμαϊκὰς) ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Δζελαλεδδὶν εἶναι ὁ ἴδρυτὴς τοῦ δερβισικοῦ τάγματος τῶν Μεβλεβήδων. Ἀπέθανε τῷ 1273.

³ Τὸ «σουλτάνος» σημαίνει ἐνταῦθα «ἀρχηγός».

ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατασκευὴν¹ θόλου ὁμοίου πρὸς αὐτόν. Εἶναι ὁμοίος πρὸς τὰς μαγικὰς ζωγραφίας. Καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι ἀριστοτέχναι τῆς ζωγραφικῆς, ὡς ὁ Ἰχσάν, ὁ Μεχζάτ, ὁ Ἀγᾶ-Ριζᾶ-Κουλοῦ² καὶ ὁ Ἐρζένκ δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ σύρουν μίαν τρίχα τοῦ χρωστήρος των ἐπὶ τοῦ διαχρύσου τούτου φρουρίου. Καὶ μάλιστα πέριξ τῆς αἰθούσης τῶν ὀρχήσεων ὑπάρχουν κομποὶ κίονες τελείας τέχνης, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν εὑρίσκεται εἰς ἄλλο δερβισικὸν μοναστήριον. Τὰ δὲ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ ἄμβωνος λεπτοεργήματα αὐτοῦ ἴσως νὰ ὑπάρχουν μόνον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, τοῦ βήματος καὶ τοῦ ἄμβωνος τοῦ εἰς τὰ σύνορα τοῦ Μπούντιν (Budün, δηλαδὴ τῆς Βούδαζ) φρουρίου μας τοῦ Οὐστουρζόν³. Εἶναι ὁ κατάφυτος τεκκὲς τοῦ Μεβλᾶ-Νᾶ, κοσμούμενος ὑπὸ παντὸς εἶδους πολυελαίων. Ἔχει ἑκατοντάδας γυμνοπόδων καὶ ἀσκεπῶν γερόντων (dédé), ἔναρέτων καὶ ἀφωσιωμένων εἰς τὰ θεῖα, σοφῶν, πληγωμένων τὴν καρδίαν γερόντων, οἱ ὅποιοι ἀπαγγέλλουν τὸ μεσνεβὶ⁴ καὶ ἀναγινώσκουν τὸ κοράνιον. Ὁ ἅγιος αὐτοῦ σεΐχης (ἠγούμενος) . . . ἐφένδης εἶναι μυστικοπαθὴς θεόληπτος, ἀνὴρ ἅγιος καὶ σεβάσιμος.

Ὁ ἱερός οὗτος οἶκος ἔχει βακούφια (ἀφιερῶματα), ὡς ἐκ τούτου δὲ τὰ ὄρατα ἀγαθὰ τοῦ συσσιτίου παρέχονται ἀφθονα εἰς ὅλους, γέροντας καὶ νέους, πλουσίους καὶ πτωχοὺς. Ἀληθῶς λοιπὸν εἶναι διάσημος μονὴ ὁμοία πρὸς ἐπίγειον παράδεισον.

Κατόπιν ὑπάρχει ὁ τεκκὲς . . .

Καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ εἰς ὅλους τοὺς τεκκέδες τῆς ὑπάρχουν δερβίσοι ἐκτελοῦντες τὰ τῆς λατρείας των.

Ἐγκώμιον τῶν ἀναπαντικῶν λουτρῶνων καὶ νιπτήρων . . .

Ἐπὶ τῶν ἐν συνόλῳ ἔνδεκα ὄρατοι δημόσιοι λουτρῶνες. Ἄλλ' ἐκ τούτων θὰ μνημονευθῶν μόνον τὸ ἐν Ἑπταπυργίῳ Κιουτσουκ-χαμᾶμ (μικρὸς λουτρῶν), ὁ παρὰ τὸ δικαστήριον λουτρῶν Καζασκέρ-χαμαμί, τὸ

¹ Ὁ Ἑβλιᾶ μεταχειρίζεται ἐδῶ τὴν παραστατικὴν ἔκφρασιν «νὰ κτυπήσῃ τὸν πέλεκύν του».

² Κατ' ἄλλην γραφὴν «Σαχ-Κουλοῦ».

³ Πρόκειται περὶ τοῦ Στρογονίου (Strigonium).

⁴ Μεσνεβὶ σημαίνει γενικῶς ποίημα ἐξ ὁμοιοκαταλήκτων διστιχῶν. Εἰδικῶς «Μεσνεβὶ» ὀνομάζεται τὸ ἐκ 47000 τοιούτων διστιχῶν περικλόν ποίημα τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ δερβισικοῦ τάγματος τῶν Μεβλεβήδων Δζελαλεδὶν Ρουμῆ, ἀλληγορικοῦ, μυστικοπαθοῦς καὶ διδακτικοῦ περιεχομένου, ὅπερ θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν ἀνωτέρων προϊόντων τῆς μουσουλμανικῆς διανοήσεως, τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάγνωσιν θεωροῦσιν οἱ Πέρσαι κυρίως, ὡς ἀνυψοῦσαν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὀδηγοῦσαν εἰς τὸν ὑψιστον βαθμὸν τῆς μακαριότητος.

ἙΑγιά-Σοφιά-χαμαμί, ὁ ἐν τῇ ἑβραϊκῇ συνοικία τοῦ Χαλίλ-ἀγᾶ, τὸ Γενι-Χαμάμ, καὶ οἱ τρεῖς λουτρῶνες τοῦ Σουλτάν Βαγιαζίτ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος, ὁ κάτω τοῦ φρουρίου, λέγεται «Μπογλουτζᾶ-χαμάμ», ὡς καὶ τὸ Κουλέ-χαμαμί, λουτρὸν μέγας καὶ λίαν ὄρατος

Ἐγκώμιον τοῦ λουτρῶνος Μπέη-χαμαμί.

ἘΟ λουτρῶν οὗτος ἔχει ὄραϊαν θέαν εἶναι δὲ εὐάερος, ὄρατος καὶ διακόσμητος. Εἶναι ἔργον ἀξιοθέατον, τέχνης περιέργου καὶ θαυμαστῆς. Οἱ τετράγωνοι τοῖχοι καὶ οἱ κατάφωτοι θόλοι του δὲν ἔχουν ἐξιδρώσεις, μὴ ἀφίνοντες νὰ στάξῃ οὔτε μία σταγὼν. Οἱ τοῖχοί του ἀναδίδουν εὐωδία ἀνθέων, τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐπεστρωμένον μὲ χιλιάδας χιλιάδων πολυχρῶμων καὶ λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν μήκους καὶ πλάτους πέντε ἔξ πήχεων. Οἱ θόλοι του φωτίζονται ἀπὸ χιλιάδας χιλιάδων φεγγιτῶν ἀπὸ κρύσταλλα, ἀφίνοντα νὰ περνᾶ τόσο φῶς, ὥστε καὶ λεπτὴ τρίχα ἂν εἶναι εἰς τὸ δάπεδον, φαίνεται. Ἐχει καὶ ἐν ἰδιαιτέρον περιπτερον, ὅπου δύνανται νὰ εἰσέρχονται καὶ νὰ λούωνται οἱ βασιλεῖς. Εἶναι θάλαμος ἐν εἶδει ἔξωστου, εἰς τὸν ὁποῖον ἄγει κλίμαξ ὀκτὼ βαθμίδων. Ἐλλ' ἐκ τοῦ θαλάμου τούτου φαίνονται ὅλοι οἱ λουόμενοι εἰς τοὺς κάτωθεν αὐτοῦ λουτήρας. Θερμὸν καὶ ψυχρὸν ὕδωρ ρέει διαυγὲς ἀπὸ τοὺς κρουνοὺς του εἰς τοὺς λουτήρας. Εἰς αὐτὸ λούονται μερικοὶ ἐκ τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἐπιφανῶν. Εἰς τὸ μέσον τοῦ θόλου τῆς ψυχρᾶς αἰθούσης (σοουκλουκ) ὑπάρχει μεγάλη καὶ ὄραία δεξαμενὴ ὁμοία πρὸς τὴν ἐν τῇ ἔξωθεν προθήκῃ. Ἐποπτεύων ταύτης θεράπων γνωρίζει ἕνα σωρὸν τεχνάσματα ἐπιδεξιότητος.

Ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ θελεξικάρδιος αὐτὸς λουτρῶν δὲν ἔχει τὸν ὁμιόν του, ἐκτὸς ἴσως τοῦ ἐν Μερζιφούν τοῦ ἐγιαλειτίου τοῦ Σιβᾶς (Σεβαστείας) ὄραίου λουτρῶνος τοῦ Πιρ-δεδε-Σουλτάν

Ἐγκώμια τῶν εἰς τὰ μέγαρα τῶν προκρίτων ἰδιαιτέρων λουτρῶνων.

ἘΥπάρχουν ἐν συνόλῳ 300 λουτρῶνες εἰς τὰ μέγαρα τῶν ἐπιφανῶν. Πρῶτον ὁ λουτρῶν τοῦ Πασᾶ-σαραγι καὶ ὁ τοῦ Μολλᾶ-σαραγι καὶ ὁ τοῦ Τσιφουτ-Γιαχγιά ἄγᾶ καὶ ὁ τοῦ Κεχαγιά τοῦ Μαχμουτ ἄγᾶ καὶ ὁ τοῦ Μεχμέτ ἄγᾶ καὶ Αὐτοὶ εἶναι οἱ διάσημοι λουτρῶνες.

Περὶ τῶν χανίων τῶν χοτζαγκιάν¹.

ἘΥπάρχουν ἐν ὄλῳ 16 χάνια τῶν ἐμπόρων, ἀλλ' ἔξ ὅλων τὸ μεγα-

¹ ἘΗ λέξις «χοτζαγκιάν», πληθυντικὸς τοῦ «χότζα», σημαίνει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ «κύριοι», ὡς καὶ «ὑπάλληλοι γραφείων τοῦ κατωτέρου βαθμοῦ».

λείτερον εἶναι τὸ «Σολοῦ-χάν» τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζίτ Βελή (τοῦ Β') ἔχον ἄνω καὶ κάτω Ἐπειτα τὸ χάν καὶ τὸ Κουρσουλοῦ-χάν. Ἀυτὰ εἶναι τὰ μεγάλα.

Περὶ τῶν φιλοξένων καραβανσαράγιων.

Ἐπάρχουν ἐν ὄλῳ τὸν ἀριθμὸν καραβανσαράγια, ἕξ ὧν

Περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀγάμων ξενιτευμένων.

Ἐπάρχουν ἐν ὄλῳ 70 δωμάτια ἀγάμων (μπεκιάρ ὄντασί), εἰς τὰ ὁποῖα κατοικοῦν οἱ ξενιτευμένοι τεχνῖται. Πρῶτον

Περιγραφή τῶν κρηνῶν τοῦ ρέοντος ὕδατος.

Ἐπάρχουν τοῦλάχιστον 64 ἀναψυκτικαὶ βρύσεις, μεταξὺ δὲ ἄλλων ἢ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγορᾶς κρήνη τοῦ Ἐκμεκτζή-ζαδὲ Ἀχμέτ πασᾶ, αἱ βρύσεις τοῦ Σεῖχ-Χορτάτζ καὶ αἱ κρήναι τοῦ Σουλτάν Βαγιαζίτ Βελή καὶ

Περὶ τῶν εὐαγῶν σεμιλιχανέδων¹.

Ἐπάρχουν διὰ τοὺς διψῶντας τοῦλάχιστον . . . τὸν ἀριθμὸν σεμιλιχανέδες διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἐν Κερμπελᾶ μαρτυρησάντων². Ἐξ ὄλων ὁμῶς ὡραιότερος εἶναι ὁ ἔνδοθεν τῆς πύλης Γιαλὰ-καποῦ, παρὰ τὰ γραφεῖα τῆς διευθύνσεως τοῦ τελωνείου, μολυβδοσκεπάστος. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει τὸ ἐξῆς χρονόγραμμα :

¹ «Σεμιλιχανὲ λέγονται τὰ παρὰ τὰ τζαμιά καὶ ἄλλα εὐαγῆ καθιδρύματα ἰδιαίτερα περίπτερα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπὶ μεγάλων παραθύρων ὑπάρχουν ἔτοιμα χάλκινα κύπελλα πλήρη δροσεροῦ ὕδατος διὰ τοὺς διαβάτας.

² Ἐν Κερμπελᾶ τῆς Μεσοποταμίας (Ἰράκ), ἱερᾶ πόλει τῶν Σιντῶν Μουσουλμάνων (Περσῶν), Ν. τῆς Βαγδάτης, ὅπου ἐσφάγη ὑπὸ τῶν Σουννιτῶν (Ἀράβων), ὁ Χουσεῖν, ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῶν Σιιτῶν μάρτυς. Ἐκεῖ ὑπάρχει ὁ τάφος τοῦ Χουσεῖν, τὸ ἱερότερον προσκύνημα τῶν Περσῶν.

Χατίφι¹ γαίπ ντεντι ταριχίν
Μὰ κεβσέρ² σεμπιλ μανεντι
ἔτος³

ἦτοι : Τὸ ἀπὸν Χατίφ εἶπε τὸ χρονόγραμμα αὐτοῦ
Ὅμοιον πρὸς τὸ νέκταρ τοῦ παραδείσου.

Ἐγκαταστάσεις ρεόντων ὑδάτων

Πλεῖστοι ὅσοι φιλόφρονες ἔφερον εἰς τὴν πόλιν ταύτην τρεχάμενα νερά. Ἄλλ' ἀπ' ὅλα τὸ γλυκύτερον ὕδωρ ζωῆς εἶναι τὸ ἐρχόμενον ἀπὸ τὸ βουνὸν τοῦ Χορτάτζη, ὕδωρ πόσιμον διαυγέστατον καὶ εἰς τὸ ἔπακρον χωνευτικόν. Τὸ ὕδωρ αὐτοῦ τοῦ Χορτάτζη τρέχει εἰς ὅλα τὰ ἐν τῇ πόλει χάνια, τὰ τζαμιά, τοὺς λουτρῶνας καὶ τὰ μέγαρα τῶν ἐπιφανῶν. Ἄλλὰ καὶ πόσα καὶ πόσα νερὰ ἔρχονται εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἀπὸ τὰ πρὸς δυσμὰς ὄρη! Δὲν εἶναι ὅμως τόσον ὠφέλιμα καὶ

*Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φρεάτων γλυκίος ὕδατος
εἰς τὰ μέγαρα τῶν ἐπιφανῶν.*

Ἐπάρχουν 3060 φρέατα εἰς οἰκίας ἐπιφανῶν ἐγγεγραμμένα εἰς τὰ κτηματολόγια. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀμφισβητούμενα, πολλὰ δὲ ἑκατοντάδες ἐξ αὐτῶν ἔχουν ὕδωρ ψυχρὸν ὡς πάγον.

Περὶ τῶν τσαρσῶν καὶ βεζεστενίων.

Ἐπάρχουν 4400 μαγαζεῖα τεχνιτῶν καὶ βιοτεχνῶν. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ὑπάρχουν ὅλοι οἱ περὶ πᾶσαν ἐργασίαν ἀσχολούμενοι, οἱ εἰς πᾶσαν τέχνην εἰδικοί. Τὸ νὰ γράψῃ κανεὶς διὰ τὰς ἐργασίας ἐνὸς ἐκάστου θὰ ἐμίγκυνε τὸν λόγον καὶ ἡ ἀναγραφὴ αὐτῶν θὰ ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὸ ταξίδιον ἡμῶν. Ἐπάρχει ὁμως εἰς τὴν πόλιν ταύτην θαυμάσιον λιθόκτιστον κτίριον, μολυβδοςκεπὲς μὲ σιδηρᾶς θύρας καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ βεζεστενιον. Ὁ εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἐμπορίου εἰσερχόμενος τὰ χάνει κυριολεκτικῶς ἀπὸ

¹ Τὸ «Χατίφ» εἶναι κατὰ τοὺς Μουσουλμάνους πνεῦμα ἐκ τοῦ ὁποίου ἀκούονται ἦχοι μυστηριώδεις. «Κεβσέρ» δὲ εἶναι πηγὴ τοῦ μωαμεθανικοῦ παραδείσου ἐκ τῆς ὁποίας θὰ πίνουν ὅσοι πιστοί. Χατίφ σημαίνει καὶ ἄγγελος.

² Ὁ Τοῦρκος προτείνων τὴν μετὰ τὸ «κεβσέρ» προσθήκην τοῦ «μποῦ» (=τοῦτο), εὐρίσκει ἔτος 1032 (=1623).

τὰς ἐθωδίας τοῦ μύσχου, τοῦ ἀμβάρεως (ἀνιπέρο) καὶ τῶν ἄλλων ἀρωματωδῶν. Εἰς τὸ βεξεστίνιον τοῦτο πόσοι καὶ πόσοι μυθωδῶς πλούσιοι ἔμποροι, κάτοχοι τῶν θησαυρῶν τῆς Αἰγύπτου, μετροῦν χρυσὸν (λίρας) καὶ γρόσια, τόσον ὥστε ὁ κρότος τοῦ μετρήματος προξενεῖ φρίκην εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ συρροή τῶν ἀγοραζόντων καὶ πωλούντων εἶναι ἀπερίγραπτος, ἀληθὲς ζατρίκιον δρόμων, ὅπου ὑπάρχουν τριακόσια ὁδοὶ καὶ εἰς ἑκάστην ὁδὸν καὶ ἀπὸ μία συντεχνία (ἔσνάφ) Ἄλλ' ἔξ ὄλων αἱ μᾶλλον ἀξιοσημεῖοι εἶναι ἡ ἀγορὰ τοῦ Ταχτ-ουλ-καλέ (ὑπὸ τὸ τεῖχος), καὶ ἔξω τοῦ τείχους τὸ Μισιρ-τσαρσί (αἰγυπτιακὴ ἀγορὰ) καὶ ἔσθθεν τοῦ τείχους τὸ χαλιτζατζιλάρ-παζαρὶ (ἀγορὰ τῶν ταπήτων) καὶ τὸ Χαβαφλάρ-παζαρὶ (ἀγορὰ ἐτοιμῶν ὑποδημάτων, τὰ καβάφικα) καὶ τὸ χαγιατλαρ-τσαρσί (τὰ ραφτάδικα), ἡ ἀγορὰ τῶν καβουκίων καὶ σκούφων (τακιέ) καὶ . . .». Ἄλλ' ἡ ἀγορὰ τῶν καπηλείων καὶ τῶν πρατηρίων τοῦ μποζᾶ (μποζαχανέ),¹ εὐρίσκοται εἰς ἄλλην συνοικίαν, ἀποτελοῦσαι τὸ περιεργον θέαμα τῆς ἀγορᾶς τῶν διηνεκῶς καὶ ἀπὸ πρωΐας μεθύσιμων. Ἐδῶ ὑπάρχουν οἱ ἄπιστοι, οἱ ἔκδοτοι εἰς τὴν διαφθοράν, οἱ ἐκδεδιητημένοι καὶ οἱ θαμῶνες τῶν ταβερνεῶν. Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ 348 οἰνοπωλεῖα καὶ καπηλεῖα, εἰς τὸ καθὲν ἐκ τῶν ὁποίων κατέρχονται ἀπὸ ἑκατὸν καὶ διακόσιοι ἔφιπποι ταξειδιῶται πίνοντες καὶ καταλύοντες ἐκεῖ. Εἶναι καὶ χάνια καὶ κατοικίαι. Οἱ ἰδιοκτῆται τῶν μαγαζιῶν τούτων πωλοῦν ἀναισχύντως εἰς τοὺς ἀπίστους οἶνον καὶ κερδίζουσιν χρήματα. Θέαμα παράδοξον, διότι εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου ὑπάρχουν τοιοῦτοι ξενῶνες ὁμοῦ καὶ καπηλεῖα, ὅπου οἱ ἄπιστοι κάπηλοι μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά των ὑπηετοῦν τοὺς μεθύσιμους ξένους. Καὶ ὅμως ὅταν κανεὶς μεθύσῃ, οὔτε τὴν χεῖρα ἐκτείνει πρὸς τὰ παιδιά καὶ τὰς γυναῖκας τῶν καπήλων, οὔτε διὰ λόγων τὰς ἐνοχλεῖ. Ἐπικρατεῖ μεγάλη τάξις. Ὅλοι οἱ φέροντες ἀπὸ ὅλα τὰ χωρία εἰς τὰς πόλεις ἐμπορεύματα καὶ οἱ ἀποκομίζοντες πραγματείας, ὅλοι οἱ διαβατικοὶ καταλύουσιν εἰς τὰ καπηλεῖα ταῦτα καὶ ὁ καθεὶς τῶν πίνει ἄπειρα ποτήρια οἴνου καὶ φεύγει. Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ 20 μποζαχανέδες, δέκα ἑπτὰ τέλεια καὶ λαμπρὰ καφενεῖα, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων μουσικαὶ καὶ τραγουδισταὶ καὶ μεττάχηδες² καὶ αἰδοὶ καὶ γελωτοποιοὶ καὶ βωμολόχοι. Ὅλοι οἱ ἐρωτόληπτοι, οἱ κοιμηνόμενοι, οἱ ποιηταί, οἱ ταξειδιῶται, οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμιάτων συναθροίζονται εἰς τὰ

¹ Τὸ κείμενον ἔχει «μπούζχανέ» (ψυγείον), ἀλλ' ὁ Τοῦρκος ἐκδότης διορθώνει «μποζαχανέ». Εἶναι δὲ ὁ μποζᾶς ποτὸν παρασκευαζόμενον ἐκ τῆς κέγχρου.

² Ὁ «μεττάχης» εἶναι μῆμος ἢ κωμῳδός, ὅστις τὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος, καὶ ἰδίᾳ τὰς νύκτας τοῦ ραμαζανίου, διασπαράσσει τοὺς Τοῦρκους διηγούμενος ἀστεία καὶ μιμούμενος ἢ παρῳδῶν διάφορα πρόσωπα.

καφενεΐα ταῦτα διερχόμενοι ἐκεῖ τὰς ὥρας των τὴν ἡμέραν καὶ νύκτα εἰς καλὴν συννααστροφὴν.

Ὅταν εἰς τοὺς παλαιοὺς καιροὺς ἐκτίζετο ἡ πόλις αὕτη, ὄλαι αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ συνοικίαι τῆς ἐσχεδιάσθησαν εἰς σχῆμα ζατροκίου, εὐθύγραμμοι εἰς μῆκος δύο καὶ τριῶν χιλιάδων βημάτων, ὄλαι λιθόστρωτοι. Ἄλλ' αἱ ὁδοὶ τῶν τσιφουτικῶν συνοικιῶν εἶναι πολὺ στεναὶ καὶ ὄλαι βρωμεραὶ καὶ ρυπαραὶ, διότι ὁ ἐπὶ τοῦ ὁδοκαθαρισμοῦ ὑπάλληλος δὲν καθαρίζει τοὺς δρόμους τῶν Ἑβραίων, οὔτε εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας των ἄλλοι ἄνθρωποι. Θεέ μου συγχώρεσέ μας! Εἶναι ἀληθῆς κόλασις . . .

Περὶ τῶν συνοικιῶν τῶν Μουσουλμάνων καὶ τῶν μονοθεϊστῶν.

Ἐν συνόλῳ ὑπάρχουν 48 συνοικίαι τῶν πιστῶν, μεταξὺ δὲ ἄλλων ἡ συνοικία Γεδι-Κουλὲ (Ἑπταπυργίου), ἡ συνοικία Βαρδάρη, ἡ συνοικία Καλαμαριάς, ἡ συνοικία Χορτάτζ, ἡ συνοικία Καοίμ πασα, ἡ συνοικία Ἁγιά-Σοφιά (Ἁγίας Σοφίας) Αὐταὶ εἶναι αἱ διάσημοι καὶ κοινῶς γνωσταὶ συνοικίαι. Ὑπάρχουν καὶ 16 ἐν συνόλῳ συνοικίαι τῶν ἀπίστων καὶ ἁμαρτωλῶν, ἧτοι αἱ συνοικίαι τῶν Ἀρμενίων, τῶν Ρωμηῶν, τῶν Φράγκων, τῶν Σέρβων (Σίρφ), τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Λατίνων¹. Εἰς τὰς συνοικίας ταύτας κατοικοῦν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπαίσιοι. Ἄλλ' αὐταὶ κεῖνται κάτωθεν τῶν μουσουλμανικῶν συνοικιῶν, εἰς μέρος ἐπίπεδον πρὸς τὸ μέρος τῆς πύλης τοῦ τείχους τῆς Καλαμαριάς. Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ καὶ 56 συνοικίαι Ἑβραίων. Αὐτοὶ κατοικοῦν ἔσωθεν τῆς Πύλης τῆς Σκάλας (Ἴσκελὲ-καπουσοῦ), κάτωθεν ἀκριβῶς τοῦ τοίχου τοῦ κάστρου. Εἶναι — μὴ δόξῃ Κύριος! — ἀπαίσια τσιφουτόσπιτα. Ἄλλ' εὐρίσκονται εἰς ἐκλεκτὸν μέρος τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πυκνοκατοικημένα μέρη αὐτῆς.

Κατὰ τὰ βιβλία τῶν δικαστηρίων καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνακοινώσεις τοῦ δημοτικοῦ ἄρχοντος (σεχιρ-ἔμινι) καὶ τοῦ κεχαγιᾶ τῆς πόλεως ὑπάρχουν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ κτηματολόγιον 33060 ἐν συνόλῳ οἰκίαι² Μουσουλμάνων, Ρωμηῶν, Ἑβραίων, Ἀρμενίων καὶ ἄλλων ἀπίστων. Εἶναι ὄλαι μέγαρα πολυόροφα, λιθόκτιστα μὲ ἀνὰ δύο καὶ τρεῖς ἀυλάς, ἐστεγασμένα μὲ κεραμίδια ἐρυθρᾶ ὡς ρουβίνιον, ἔχοντα ὄλα παράθυρα καὶ ἀυλάς καὶ κλειστοὺς ἐξώστας (σαχινσίν)³ καὶ

¹ Λατίνοι λέγονται εἰς τὰ τουρκικὰ ληξιαρχεῖα (λατίν μιλλετί, ἔθνος τῶν Λατίνων) οἱ καθολικοὶ τὸ θρήσκευμα Τοῦρκοι ὑπήκοοι.

² Κυριολεκτικῶς «καπνοδόχοι» (μπατζᾶ).

³ Εἶναι τὰ παρ' ἡμῖν κοινῶς λεγόμενα «σαχισιά» ἢ «σαχισίρια» (ἐκ τοῦ «σάχν»=«σκηνή» καὶ «σεῖρ»=«θέαμα», ἄρα εἶδος θεωρειῶν).

ἰδιαιτέρα διαμερίσματα καὶ ὑπόστεγα (τσαρντάκια) καὶ ἀσκεπῆ περίπτερα¹, μέγαρα ἐπιφανῶν ἀνατολικομεσημβρινὰ μὲ θέαν πρὸς τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰς ἑκατοντάδας τῶν μεγάλων (σαράγι) τούτων ὑπάρχουν κῆποι καὶ ἀμπέλια καὶ κομποὶ παραδείσοι καὶ ροδῶνες καὶ ἀρμονικῶς κελαρύζοντες πίδακες.

Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ Ἐκμεκτζῆ-ζαδὲ Ἀχμέτ πασᾶ ὑπάρχουν εἰς τὴν διοίκησιν (σαντζῆκ) ταύτην πεντάκις ἑκατοντακισχίλιοι (500.000) ἀνθρώποι: Ἀπὸ τῆς ἀπογραφῆς ἐκείνης σήμερον εἶναι περισσότεροι, διότι γνωστὸς εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς τὰ ἀρτοποιεῖα πωλουμένων ἄρτων. Λέγουν λοιπὸν ὅτι οἱ κάτοικοι εἶναι περισσότεροι, διότι εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ὑπάρχουν χριστιανοὶ καὶ ἄλλοι ὀμιλοῦντες ὅλας τὰς γλώσσας, τὰς ὁποίας ἔδωκεν ὁ Ὑψιστος Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῆς, μὲ τοὺς προξένους καὶ βαίλους² των, μὲ τοὺς βέηδες τῶν Ἀθιγγάνων καὶ τοὺς βέηδες τῶν Γιουρούκων καὶ τόσων καὶ τόσων παντὸς εἶδους ἔθλους πλασμάτων.

Ἐν ἐνὶ λόγῳ αὐτῇ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι μία μικρὰ Κωνσταντινούπολις³. Ἔχει ἔως 100.000 Ἑβραίους καὶ αὐτοὶ λέγουν τὴν Θεσσαλονίκην «ἡ Θεσσαλονίκη μας».

Περὶ τῶν ἱμαρετίων καὶ συσιτίων τῶν ἀπόρων ξένων.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ δέκα ἕξ ἱμαρέτια⁴, τῶν ὁποίων τὸ δάπεδον εἰμολυβδοκάλυπτον, εἰς ἑπτὰ ἐκ τῶν ὁποίων παρασκευάζονται πρωὶ καὶ βράδυ εἰς τὰ μαγειρεῖά των φαγητὰ καὶ ὅπου εἰς ὄλους, πλουσίους καὶ ἐπίαιτας, γέροντας, Ἀθιγγάνους (Κυπτῆ, Γύφτους) δίδεται ὡς φαγητὸν ἀνὰ ἓν κύπελον (τάσι) ζωμὸς καὶ εἰς ἄρτος . . .

Περὶ τῶν θεραπευτηρίων καὶ φρενοκομείων.

Ἐντὸς τῆς πόλεως ταύτης δὲν ὑπάρχουσιν, ὡς εἰς τὴν Ἀδριανού-

¹ «Καμεριέ» (ἐκ τοῦ καμέρ=σελήνη), περίπτερον ὅπου κἀθηται κἀνεὶς ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης.

² «Μπαλιόζ» (ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ bailo) ὀνόμαζον οἱ Τούρκοι ἄλλοτε ὄλους τοὺς προξένους.

³ Καὶ ἐδῶ ὁ Ἑβλιγῆ ἀντὶ «Ἰστανμπόλ» γράφει τὸ ὑπὸ τῶν τότε Τούρκων προτιμώμενον «Ἰσλάμ-μπόλ» (=ποῦ ἔχει ἀφθόνους Μουσουλμάνους).

⁴ Τὰ ἱμαρέτια ἦσαν φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα, εἰς τὰ ὁποῖα διενέμετο εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῶν ἐκ τῶν τζαμίων ἐξαρτωμένων σχολῶν ἄρτος, ζωμὸς καὶ τὸ λεγόμενον ζερντέ-πιλάφ (κίτρινον μὲ ζάχαριν).

πολιν, τὴν Προῦσαν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, μεγάλη φρενοκομεία. Ἄλλὰ φιλόανθρωποι ἴδρυσαν παρὰ τὸ τζαμί τοῦ Κασίμ-πασᾶ καὶ παρὰ τὸ τζαμί τοῦ Σεΐχ-Χορτάτζ βακουφικούς θαλάμους μὲ θεράποντας διὰ τοὺς ἐκ ξένων μερῶν ἀρρώστους καὶ τοὺς περιποιῶνται.

Περὶ τῶν φρενοκομείων τῶν ἀπίστων.

Ἐναντι τῶν εὐαγῶν τούτων καθιδρυμάτων καὶ οἱ ἄπιστοι ἔχουν παραπλεύρως τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἓν ἄλλο τέλειον φρενοκομεῖον ἐπὶ πληρωμῇ, ὅπου δι' ἀγάπην τοῦ προφήτου Ἰησοῦ αἱ γραῖαι τῶν καὶ οἱ μάγειροὶ τῶν περιποιῶνται τοὺς ἐκ παντὸς βιλαγετίου ἔρχομένους ξένους ἀπίστους παρέχοντες εἰς αὐτοὺς τροφὰς καὶ ποτά.

Περὶ τῶν ὠραίων μνημείων.

Ἐχει μεταξὺ ἄλλων μίαν ἀξιοθέατον πυριτιδαποθήκην, τῆς ὁποίας ὅλους τοὺς τροχοὺς στρέφουσιν ἵπποι καὶ ἀλέθουν νυχθημερὸν μαύρην πυρίτιδα. Ὁ κρότος τῶν τροχῶν τούτων ἀκούεται ἀπὸ ἱκανῆς ἀποστάσεως ὡς ἄλλος κεραυνός. Ἐχει ἕως τριακοσίους στρατιώτας μὲ διευθυντὴν καὶ ἀξιωματικούς . . .

Περὶ τῶν ἰδιοτήτων καὶ τοῦ σχήματος τῶν ἀλευρομύλων.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπάρχουσιν 170 ἓν συνόλω ὑδρόμυλοι μὲ ἓνα εἶδος τεχνικῶν τροχῶν ἱκανῶν νὰ προκαλέσουν τὸν θαυμασμόν καὶ τῶν Φράγκων. Εἰς κανὲν βιλαγέτιον δὲν ὑπάρχουν τοιοῦτοι ἀλευρομύλοι. Ἄν κανὲν ἀθῶον παιδάκι ἐγγίση τοὺς τροχοὺς τῶν μύλων τούτων στρέφονται μὲ κρότον καὶ παράγεται ἄλευρον σίτου.

Περὶ τοῦ διηνεκῶς καλοῦ ἀέρος.

Τὸ ἀναψυκτικὸν κλίμα της εἶναι τόσον καλὸν καὶ εὐκραές, ὥστε θερούς τε καὶ χειμῶνος ἔρχονται εἰς τὴν πόλιν κατ' ἀγέλας τὰ ἀρνάκια καὶ τὰ ἐρίφια ὡς δῶρα. Τὸν χειμῶνα πολλοὶ γέροντες δὲν ἔχουν ἀνάγκην νὰ φοροῦν γούναν. Τὸ κλίμα της εἶναι λαμπρὸν καὶ ἐκτεθειμένον εἰς τοὺς ὀκτῶ ἀνέμους.

Περὶ τῶν ἀγνωπροσώπων καὶ ὕψιμετώπων μειρακίων.

Ἄλλα τὰ ἀξιέραστα μειράκια (ὀγλάνια) ἀπὸ τοῦ δεκάτου μέχρι τοῦ

εἰκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας των εἶναι ὠραῖα. Ἡ ὠραιότης των φθάνει εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε κάθε μία ἀπὸ τὰς φακίδας (ἐληές) των εἶναι εἶναι δὲ καὶ φύσει εὐφυεῖς.

Περὶ τοῦ χρώματος νέων καὶ γερόντων.

Ὅλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀδύνατοι γέροντες, εἶναι κοκκινοπρόσωποι καὶ ἔχουν τὸ μέτωπον ἐπίσης ξευθυρίζον. Φθάνουν εἰς βαθὺ γῆρας καὶ εἶναι μακρόβιοι. Ἀκόμη καὶ εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν ἐβδομήκοντα ἐτῶν, πάλιν ἱππεύουν, ζωνοῦν τὸ ξίφος καὶ εἶναι ἱκανοὶ πρὸς συνουσίαν.

Ἐπαινος τῶν ἀγγελολόφων γυναικῶν.

Ὅλαι αἱ σελήνοπρόσωποι κόραι καὶ γυναῖκες εἶναι εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὠραῖαι καὶ χαριτωμένα. Τὰ λόγια των εἶναι ζυγισμένα, οἱ ὀδόντες των μαργαριτώδεις, ἐκάστη δὲ θρῖξ τῆς κόμης των μαύρη ὡς ἡ νύξ.

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀνδρείων ἀνδρῶν.

Ἄφοῦ-Τσελεμπῆ, Μπαϊκούς-ζαδὲ ἀγᾶ

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐναρέτων γυναικῶν.

Πρῶτον Γκιουλ-μισέ (Gul-Miché) καὶ Γκιουλ-Μπουλᾶ καὶ Raiché-Kadín καὶ Ζουλφικάρ-Καδίν, καὶ Ἐμιχᾶν-Καδίν, καὶ Χεβεντί-Καδίν, καὶ Ἀαλίμ-Καδίν, καὶ Σαφιγέ-Καδίν, καὶ Μίχρι-Μάχ-Μπουλλᾶ.

Περὶ τοῦ σχήματος τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἀνθρώπων.

Ὅλοι οἱ διακεκριμένοι ἐπιφανεῖς (αἰᾶν) φέρουν καφτάνιον ἐκ μεταξωτοῦ ἀτλαζίου καὶ ἐνδύματα μὲ πολύχρωμον ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν (φόδρα) καὶ σαμουρόγουναν, τὴν δὲ κεφαλὴν περιβάλλουν μὲ διαφόρων εἰδῶν χρυσοῦφαντα σαρίκια. Οἱ μεσαίας τάξεως φέρουν ἐπενδύτην ἐξ ἀγγλικοῦ ἐριούχου καὶ καφτάνιον ἐξ ὑφάσματος τῆς Δράμας, οἱ δὲ νεαροὶ φέρουν καλπᾶκι ἀπὸ σαμουρόγουννα.

Περὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἀξιεράστων κοριτσιῶν.

Ὅλαι αἱ κυραὶ καὶ αἱ δοῦλαί των φέρουν φερετζέδες ἀπὸ ἐριούχου,

αἱ δὲ πλούσιαι πολυτελεῖ ἔπανωφόρια ἐκ μεταξωτοῦ χρυσοῦφάντου. Τὴν κεφαλὴν καλύπτουν μὲ λευκὴν καλύπτραν¹. Καλύπτουν τὸ πρόσωπον καὶ βαδίζουσι αἰδημόνως.

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν δούλων.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ὀνόματα τῶν δούλων εἶναι Φυρούζ, Περβίζ, Ἴσκεντέρ, Τσακίρ, Κενάν, Χαμαλλί, Κιντεμλί, Μασκλόρ (Machklor), Φερχάτ, Γεράρ, Σεϊφί, Τεξ-Γκελντί, Σαχίν (Chahin), Chéremet, Γιουβάν, Μπαλῆ, Γκεϊβάτ, Γεχράπ, Μπιαλέφ, Γκιονουλλοῦ.

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν θεραπευτῶν².

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπιφανῶν καὶ προκρίτων.

Πρῶτον ὁ διευθυντὴς τῶν τελωνείων Ἰσιφοῦτ-Γιαχιῦ ἀγᾶς καὶ ὁ Μαχμοῦτ ἀγᾶς . . .

Περὶ τῆς εἰδικῆς διαλέκτου τῶν ἀγάδων.

Οἱ κάτοικοι ὁμιλοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τέσσαρες γλώσσας, ἀλλὰ γνωρίζουν ἄριστα τὴν τουρκικὴν. Γνωρίζουν καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικά. Ἀλλὰ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν γνωρίζουν πλεῖστοι, διότι ἡμέρας καὶ νυκτὸς εὐρίσκονται εἰς συνάφειαν καὶ ἔχουσι ἐργασίας μὲ Ἑβραίους.

Ἐπαινος τῶν σοφῶν ἱατρῶν.

Ἐπάρχουσι τόσαι καὶ τόσαι ἑκατοντάδες σοφοὶ καὶ διαπρεπεῖς ἱατροί, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ καθεὶς εἶναι οὕτως εἰπεῖν ὁ Ἰπποκράτης, ὁ Σωκράτης, ὁ Φίλικος καὶ ὁ Γαληνὸς τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἀλλ' ἐξ ὧν ὁ παρὰ τὸ Μπαλουκ-Παζάρ (τὴν Ἰχθυαγορὰν) Σεγίτ Λατίφ Ἰσελεμπῆ . . .

Περὶ τῶν διαπρεπῶν χειρουργῶν.

Εἰς τὴν πολιτισμένην αὐτὴν πόλιν ὑπάρχουσι πλεῖστοι ὅσοι τέλειοι

¹ Ἐνταῦθα τὸ κείμενον ἔχει λέξιν ἀκατάληπτον: «ντουσί». Ὁ Τουρκὸς ἐκδότης παραθέτει «ντουγι» ἢ «ντουντου» καὶ προσθέτει ὅτι ἴσως νὰ εἶναι «ντουβάκ» ἢ μᾶλλον ἢ περσικὴ λέξις «τετάκ».

² Κρίνομεν περιττὸν νὰ παραθέσωμεν τὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων τούτων.

καὶ ἄριστοι χειρουργοί, ἀλλ' ἐξ ὧν ὁ τέλειος δεξιότηνης Φαγκούλ ὁ Φράγκος «Ἐλεμόρια»¹ εἶναι ἄριστος χειρουργὸς ἐκτελῶν ἔργα θαυμάσια μέχρι βαθμοῦ μαγείας, μὴ ἔχοντα ἀνάγκην ἐπαίνου.

Περὶ τῶν ἀρετῶν τῶν εὐσεβῶν σεῦχῶν καὶ ἐρημιτῶν.

Ἐάν καὶ μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς χώρας ἀπαντῶσιν ἄνθρωποι ἐκ-
δεδιητημένοι, ἐρωτύλοι, φαιδροί, εὐθυμοὶ καὶ ἀστειόλογοι, μεταξὺ ὧν
αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ ἑκατοντάδες ἀνθρώπων θεοσεβῶν καὶ φιλοθρησκῶν,
οἵτινες νηστεύουν ἐκτελοῦντες τὰς τακτικὰς προσευχάς.

Περὶ τῆς ἱερᾶς ποιήσεως τῶν ἐκλεκτῶν ποιητῶν.

Ἐπάρχουν πλεῖστοι ἑκατοντάδες εὐφυῶν καὶ εὐγενῶν συγγραφέων
καὶ ποιητῶν, πεποικισμένων διὰ τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως διεξεληθύν-
των ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ κατόχων τῆς
ἀγνῆς ποιήσεως, ἐξ ὧν ὅμως ὁ Σεναζι-Τσελεπιῆ.

Περὶ τῶν λογίων, τοὺς ὁποῖους ἐγνωρίσαμεν.

Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἤλθομεν εἰς συνάφειαν μὲ πλείστους ὄσους
τσελεπιῆδες κατόχους τῶν χιλίων κλάδων τῆς ἐπιστήμης, ἐφαμίλλους τοῦ
Δζεμισίτ² ἀλλ' ἐξ ὧν . . .

¹ Κατ' ἄλλο χειρόγραφον «Ἐλεκόρτα», κατ' ἄλλο «Ἐλεκόρνα» καὶ κατὰ ἓν ἄλλο «Ἐλεμόρπα». Πάντως εἶναι δύσκολον νὰ μαντεύσῃ τις ποῖον ὄνομα ἢ ποῖα χώρα κρύπτεται ὑπὸ τὴν παραμόρφωσιν ταύτην. Ἴσως νὰ πρόκειται περὶ Ἑβραίου καταγομένου ἐκ κάποιας ἐπαρχίας τῆς Ἰσπανίας.

² Ὁ Δζεμισίτ (Djemchid) εἶναι μυθικὸς βασιλεὺς τῆς ἀρχαιότητος Περσίας, τέταρτος τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ βασιλευσάσης πρώτης δυναστείας τῶν Πισταντιῶν (Πισταντιδῶν), πολὺ προγενεστέρας τῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν (Καριανῶν). Κατὰ τοὺς συγκεχυμένους περσικοὺς θρύλους, τοὺς ὁποῖους περισυνέλεξεν ὁ διάσημος Πέρσης ἐπικός ποιητὴς Φιρδουσί εἰς τὸ «Χαχναμέ» (βίβλον τῶν βασιλέων) του, ὁ Δζεμισίτ ἐβασίλευσεν 700 ἔτη, θεωρεῖται δὲ ὡς ὁ βασιλεὺς τοῦ οἴνου καὶ ὡς ὁ ἰδρυτὴς ἡλιολατρικῆς καὶ φυσιολατρικῆς θρησκείας, ἧς ἡ λατρεία ἦτο ἀνάμικτος μὲ ὄργια μέθης, προηγηθεῖσας τῆς πυρολατρικῆς τοῦ Ζωροάστρου. Ὡς δὲ ὁ Ζωροάστρως θεωρεῖται ἐλθὼν εἰς Περσίαν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, οὕτω καὶ τὰ περὶ Δζεμισίτ μυθεύμενα θεωροῦνται εἰλημμένα ἐκ τῆς μυθολογίας τῶν Ἰνδῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ἥρωϊς οὗτος ὀνομάζεται Djama-Chida (=βασιλεὺς ἥλιος).

Περὶ τοῦ ἀστρολαβικοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἐπὶ τῆς γῆς θέσεως τῆς πόλεως.

Ὁ ὑπολογισμὸς τῆς θέσεως τῆς πόλεως, κατὰ τὰ λεγόμενα τῆς ἐπιστήμης τοῦ ἀστρολάβου, δίδει ὅτι ἡ πόλις αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς σφαιρικῆς γῆς εἰς τὴν 28ην ὑποθετικὴν (:) εἰς τὴν 4ην ἀληθῆ (:) ζώνην, ὑπὸ πλάτος τοπικόν (:). . . καὶ μῆκος ἡμερήσιον (:) . . . ὥρας καὶ βαθμοῦ καί. . .

Περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως κατὰ τὰ λεγόμενα τῶν ἀστρολόγων.

Κατὰ τὰ παλαιὰ λεγόμενα τῶν ἀρχαίων ἡ τύχη τῆς πόλεως ταύτης εὔρηται εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Ἰχθύος καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Διὸς . . . ὡς ἐκ τούτου οἱ παντὸς εἶδους ἰχθύς εἶναι ἀφθονοὶ εἰς τὴν θάλασσαν τῆς καὶ οἱ κάτοικοί της κλίνουν εἰς τὰς ἀγοραπωλησίας.

Οἱ ἀνευ ἐπαίνου οἶκοι τῶν παπιδῶν καὶ κληρικῶν.

Ἐν συνόλῳ ὑπάρχουν 12 μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι τῶν Ρωμηῶν, Ἀρμενίων καὶ Φράγκων, ὡς καὶ 20 ραββίνων (χαχαμχανέ) ὡς καὶ τόποι τῆς κακῆς των λατρείας ὀνομαζόμενοι «συνεγῶ» (συναγωγαί).

Περὶ τῆς ἀφθονίας τῶν γεννημάτων καὶ προϊόντων.

Εἰς τὰς πρὸς Ν. καὶ Δ. τῆς θελκτικῆς ταύτης πόλεως πεδιάδας παράγονται τόσα παντοειδῆ δημητριακά, ὅσα ἐξ ὅλης τῆς γῆς μόνον εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Συρίας καὶ τοῦ Χωράν. Παράγει ἐπτὰ εἰδῶν σῖτον, ὡς καὶ ὄρυζαν, κυάμους, φακὴν καὶ φασόλια.

Περὶ τῆς ἐθλογίας τῶν λαχανικῶν καὶ χορταρικῶν.

Ἐκ τῶν χλωρῶν λαχανικῶν ὑπάρχουν τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα ἀφθονα ἀγγούρια, κρόμμυα, πράσα, κάρδαμα, σκόροδα, λάχανα, ραπάνια γογγύλια καὶ δανκιά, εἰς δὲ τὰς πεδιάδας της παντὸς εἶδους χόρτα φορβῆς, τριφύλλια καὶ ἄλλα χόρτα.

Περὶ τοῦ μεγάλου ἐδεργετήματος τῶν τροφίμων.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ χειμῶνος ὅλοι οἱ ἐπιφανεῖς καὶ πρόκριτοι δίδουν ἀμοιβαίως κάθε νύκτα καὶ μεγάλα συμπόσια ὀνομαζόμενα «γκεζιμέ» (περιπατητικά). Τοῦτο εἰς οὐδεμίαν ἄλλην χώραν συμβαίνει. Μεταξὺ τῶν

θαυμασιῶν ἀγαθῶν των καταλέγονται τὸ ψητὸ ἀρνάκι, τὸ ἀρωματῶδες ἀρνάκι καπαμιᾶ, τὰ ψάρια καὶ τὰ χοσάπια των, ὅλα ἀξιόμιμητα.

Περὶ τῶν ὀπωρικῶν, ἐκλεκτῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τοὺς παραδεισίους κήπους, τὰ περιβόλια καὶ τὰ ἀμπέλια των παράγονται ἑκατοντάδες εἰδῶν θαυμάσια ὀπωρικά, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἄσπρα κεράσια

Περὶ τῶν παντοειδῶν ζωοπαρόχων καὶ ψυχαγωγῶν ποτῶν.

Ἔχουν παντὸς εἶδους ἄριστα καὶ ἐκλεκτὰ ποτά, ἀλλὰ λέγουν, ὅτι πολὺ ἐπαινετὸς εἶναι ὁ οἶνός των, τοῦ ὁποίου καὶ μία σταγὼν εἶναι «χαράμ», (ἀπηγορευμένη ὑπὸ τῆς θρησκείας). Ἡ ἐμὴ ἐλαχιστότης δὲν τὸν εἶδε καὶ δὲν ἠρώτησα τὸν κεχαγιάν (ἐλεγκτὴν) τῶν ποτῶν. Πρὸ πάντων ἡ βυσινάδα της καὶ τὸ μέλι τοῦ Χορτάτζ ἐπαινοῦνται ὑπὸ τῶν εἰδημόνων.

Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν βιοτεχνῶν.

Κάθε τεχνίτης ἔχει καὶ τὸ ὠραῖον ἔργον του, ἀλλ' οἱ περισσότεροι τῶν κατοίκων της εἶναι ἐξαίρετοι ἔμποροι. Λέγουν «Ἐλ-κισίπ χαμπιμπουλ-λάχ» («ὁ βιοτέχνης εἶναι φίλος τοῦ Θεοῦ») καὶ κάμνουν τὰς ἐργασίας των. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταβαίνουν διὰ θαλάσσης εἰς Αἴγυπτον, διεξάγουν δὲ ἐμπόριον καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Φράγκων (Φρεγκιστάν). Ἐν μέρει ἐξ αὐτῶν ἐργάζεται, ἐν ἄλλο μέρει ἐπιδιώκει τὴν σπουδὴν, ἐν ἄλλο εἶναι οἱ ἔχοντες ἔργον τὰς προσευχάς.

Περὶ τῶν ἐπαινετῶν καὶ ἐκλεκτῶν τεχνῶν.

Ὅλα τὰ ἔργα τοῦ λαοῦ της εἶναι ἐπαινετά, ἀλλ' ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι κατασκευάζουν παντὸς εἶδους μοναδικοὺς τάπητας ἐκ πιλήματος (κετσὲ) τῆς Θεσσαλονίκης μὲ πολυχρόμους ζωγραφίας, ἀληθῆ ἔργα μαγείας. Ἐπίσης κατασκευάζουν ἐριοῦχα (τσόχες) «σομπραμιᾶ» τῆς Θεσσαλονίκης κυανᾶ καὶ πράσινα διὰ τοὺς 40.000 γενιτσάρους τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας ὡς καὶ ἐριοῦχα εἰδους ἀγγλικοῦ (Λονδίνου), ἐπίσης καὶ μεταξωτὰ κυανᾶ λουτρικὰ (πεστιμάλια) μὲ ρωμέικα, ἀραβικὰ καὶ κριμαϊκὰ (;)¹ καὶ

¹ Τὸ πρωτότυπον ἔχει «Κρίμε». Ἄλλ' ἡ Κριμαία λέγεται τουρκιστὶ «Κρίμ» (προφ. Κιρίμ). Ἐπομένως δὲν εἴμεθα βέβαιοι περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς μεταφράσεως τῆς λέξεως ταύτης.

παντός είδους μικροί τάπητες εξάγονται από αυτήν την Θεσσαλονίκη.

Περί τῶν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν παραδεισίων ἀμπελώνων.

Μοι ἐλέχθη ὅτι κατὰ τὸ βιβλίον τοῦ εἰσπράκτορος τοῦ δημοτικοῦ φόρου, τοῦ κεχαγια τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν φόρων μεταφορᾶς, ὑπάρχουν περὶ τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐν ὄλῳ ±6.000 ἀμπελώνες καταβάλλοντες τὸ δικαίωμα «ντουλούμ»¹. Εἰς ἕκαστον δὲ ἀμπελῶνα ὑπάρχουν περὶ πλεονάζοντα ὡς ἐντευκτῆρια διασκεδάσεων μὲ τὸ ποτὸν τῆς ἀμπέλου καὶ γυναῖκας.

Περί τῶν ἐξοχικῶν περιπάτων.

Πρῶτον τὰ ὀπισθεν τοῦ Ἑπταφυργίου, ἔπειτα τὸ Σου-μπασί, ἔπειτα Γενί-καπί Σουγιου-μπαση . . . Ἀπὸ τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ ποταμοῦ τούτου εἶναι πολλοὶ οἱ ἐξοχικοὶ τόποι ἀναψυχῆς.

Περί τῶν παλαιῶν παραδόξων καὶ μαγικῶν ἀντικειμένων.

Πρῶτον ἐντὸς τοῦ τζαμίου τοῦ Κασίμ-πασᾶ², ὅταν ἐπιθυμῆση κά-νεις ν' ἀνοίξουν τὸ φέρετρον τοῦ τάφου τοῦ κατόχου τῆς ἡμέρας³ τοῦ Κασίμ, αἱ χεῖρες τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐγγίζουσιν τοῦτο παραλύονται ἀμέσως καὶ ὁ λαιμὸς των στραβώνει

Περί τῶν ἐκτεταμένων ἀροσίμων γαιῶν.

Εἶναι ἐν εἶδος χώρας εὐφόρου, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὸ ἄγνον ἔδαφος της δίδει ἐντὸς ἑνὸς ἔτους ἑβδομήκοντα⁴ εἰδῶν ἔσοδείας. Αἱ ἀρόσιμοι γαῖαι της εἶναι ἀφθονοί, ὁ πλοῦ-

¹ Εἰς ἄλλο χειρόγραφον «ντονούμ» (στρέμμα), ἄρα πρόκειται περὶ τοῦ στρεμματικοῦ φόρου

² Δηλαδή τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου Δημητρίου.

³ Προτιμῶμεν τὴν γραφὴν «γκιούν» καὶ μεταφράζομεν «ἡμέρας» τοῦ Κασίμ, δηλαδή τῆς 26ης Ὀκτωβρίου. Ἐπομένως κάτοχος τῆς ἡμέρας τοῦ Κασίμ θεωρεῖται ὁ Ἅγιος Δημήτριος.

⁴ Ἐντὶ τὸ «γεμίς» (=70) ἄλλο χειρόγραφον ἔχει τὸ πολὺ ὁμοιάζον κατὰ τὴν γραφὴν «μπές», ἤτοι «πέντε», ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον.

τος καὶ ἡ εὐλογία τῶν ἔσοδειῶν τῆς παμμέγιστος, αἱ πεδιάδες τῆς εἶναι κατάφυτοι ἀπὸ δένδρα.

Περὶ τῶν πέριξ χωρίων καὶ πόλεων.

Πρῶτον πρὸς Α., εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου ὥρῶν, εἶναι ἡ πόλις Γενιτζέ-Βαρδάρ¹. Πάλιν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο συνορεύει ἡ πόλις Βόδινα (Βοδενά). Ἐπίσης πρὸς Α. τὸ Δεμίρ-Χισάρ' εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς σταθμοῦ ἀπὸ τοῦ Δεμίρ-Χισάρ τὰ σύνορα εἶναι πεδιάς. Πρὸς Β. ὑπάρχουν αἱ πόλεις Μπεσίκ. Πρὸς Β. ὁ Λαγκαζῶς καὶ πάλιν πρὸς τὰ ἐκεῖ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ἡμέρας εἶναι πλησίον ἡ πόλις Σεντέρ-καπουσου² καὶ ὁ ναχιές, (δημος) τῶν μονῶν τοῦ Ἀϊνάροζ ('Αγίου Ὁρους).

Ἐκεῖθεν πρὸς Ν. μεταξὺ τῶν πόλεων τῶν κειμένων εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς ἢ δύο σταθμῶν, εἶναι ἡ Καραφέρα (Βέρροια) καὶ νοτίως ταύτης ἡ Σερφιτζέ (τὰ Σέρβια) καὶ τὸ φρούριον τῆς Ἐλασσῶνος καὶ ἡ μεγάλη πόλις Γενί-σεχίρ (Λάρισσα) καὶ ἡ πόλις Τύρναβος καὶ ἡ πόλις Ἐρμιγέ ('Αλμυρός) καὶ τὸ φρούριον Κόλος (Βόλος)³, καὶ ἡ Κασσάνδρα, καὶ ἡ πόλις Βελεσίν (Βελεστίνον) καὶ ἡ πόλις Τσατάλτζα (ἡ φάρσαλος). Ὅλαι αὐταὶ εἶναι πόλεις εὐδαίμονες κείμεναι νοτίως τῆς Θεσσαλονίκης εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς ἢ δύο σχεδὸν σταθμῶν.

Ἐξ Ἀνατολῶν δέ, πρὸς τὴν Ἀσπρην θάλασσαν, εἶναι κόλπος μήκους 100 μιλίων.

Συμπληρωτικὰ περὶ τῆς πόλεως.

Πρῶτον οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης εἶναι φιλόξενοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπιφανεῖς καὶ πρόκριτοί τῆς εἶναι πολλοί, ὑπάρχουν ἐν αὐτῇ ὑπὲρ τοὺς χιλίους κάτοχοι ἡγεμονικῶν οἴκων, τῶν ὁποίων ἡ πλουσία τράπεζα γέμει ἀφθόνων ἀγαθῶν . . . ».

Περὶ τῶν πηγῶν καὶ ποταμῶν τοῦ ὄρους Χορτάτζ (Χορτιάτου).

Εἶναι ὄρος ὑψηλόν, ὕψους σεβαστοῦ, ὑψούμενον πρὸς τοὺς οὐρανοὺς. Εἰς τὴν ὑψηλὴν του κορυφὴν δὲν λείπουν θέρους τε καὶ χειμῶνος χιόνες

¹ «Βαρντάρ-Γενιτζεσί». Εἶναι τὰ Γιαντισά.

² Εἶναι τὸ Σιδηροκάσιον ἢ Σιδηρόκασα, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγράψαμεν.

³ Οἱ Τυρκοὶ ὀνόμαζον τὸν Βόλον Γκόλος ἢ Γόλος καὶ οὐχὶ «Κόλος», ὡς γράφει ὁ Ἑβλιᾶ.

καὶ πάγοι καὶ κρύσταλλα. Τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ὄρος κεῖται πρὸς Δ. τῆς Θεσσαλονίκης, ὀπότεν καὶ φαίνεται. Τὰ γλυκά του νερά¹ ἔρχονται εἰς τὴν Θεσσαλονίκην μὲ ὑπογείους σωληνας καὶ διανέμονται εἰς ὅλους τοὺς λουτρῶνας, τὰ τζαμιά καὶ τὰ ἱμαρέτια τῆς πόλεως. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ὄρους ὑπάρχουν πλείους ἑκατοντάδες μικρῶν λιμνῶν παρόμοιαι πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸν δριμὺν χειμῶνα εἰς τὰς λιμνίσκας ταύτας σχηματίζονται πάγοι ὡς κρύσταλλα, κατὰ δὲ τὸ θέρος² οἱ ραγιᾶδες τοῦ Χορτάτζ φέρουν τοὺς πάγους μὲ ὑποζύγια εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τοὺς πωλοῦν. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς προκριτοὺς καὶ ἐπιφανεῖς τῆς Θεσσαλονίκης ἀνέρχονται εἰς τὸν Χορτιάτην μὲ τὰς σκηνὰς καὶ ἀποσκευὰς των, μὲ τὰ τροφίμα καὶ ποτά των καὶ διασκεδάζουν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τούτου ἕνα δύο μῆνας εὐρίσκοντες ἀναψυχὴν.

Τὸ προσκύνημα τοῦ σείχου Χορτάτζ.

Εἰς μίαν γωνίαν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου βουνοῦ, ὁμοίαν πρὸς παραδείσιον κῆπον, ὑπάρχει οἶκος τοῦ ρηθέντος ἀγίου. Εἰς τὸ ἐκεῖ μοναστήριον τελεῖται πάντοτε λατρεία καὶ προσευχή, τὴν μὲν ἡμέραν ἐν νηστεία, τὴν δὲ νύκτα ἐν ὀρθοστασία. Εἶναι τὸ προσκύνημα τοῦ ἀγίου τούτου σουλτάνου καὶ διὰ τοῦτο τὸ λέγουν «χορτάτζ-νταγι» (ὄρος τοῦ χορτάτζ). Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὅμως γλῶσσαν λέγεται «χορτάσι», διότι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τούτου ὑπάρχει ἀκόμη χωρίον ἑκατὸν οἰκιῶν τῶν ἀπίστων ὀνόματι «Χορτάς». Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου φέρουν τὸ θέρος χιόνι εἰς τοὺς προκριτοὺς τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐκεῖθεν ἐλθόντες πάλιν εἰς τὴν πόλιν ἠρχίσασμεν τὴν ἐπίσκεψιν των προσκυνημάτων.

Περὶ τῶν προσκυνημάτων.

Πρῶτον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ τζαμίου τοῦ Χορτάτζ-σουλτάν ἀναπαύεται ὁ ἴδιος ὁ Χορτάτζ-σουλτάν. Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογοῖ τὸ μοναστήριόν του.

Τοῦ ἀγίου τούτου ἀναφέρονται μύρια θαύματα διὰ τῆν ἀναγραφὴν τῶν ὁποίων δὲν ἔχομεν καιρόν. Ἐν τῶν θαυμάτων τούτων εἶναι τὸ ἕξις. Μίαν νύκτα ὁ ἅγιος οὗτος μὲ ὅλους τοὺς καλογήρους του, ἐν ᾧ

¹ Τὸ κείμενον ἔχει «ἄμπου-χαγιατ», τὸ ὁποῖον σημαίνει «ὔδωρ ζωῆς» ἢ «ἀθάνατο νερό».

² Ὁ Ἑβραϊκῶ γράφει «κατὰ τὸ νεβρουζ τοῦ ἰουλίου». Νεβρουζ (νεβ=νεά, ρουζ=ἡμέρα) εἶναι ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς ἀνοίξεως.

ἀνεφώνουν τὸ «Ἀλλάχ ἔκμπερ» καὶ «εἰς εἶναι ὁ Θεός», ἀνέτειλε τὸ μεσονύκτιον τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ φωτιστέφανος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου, καὶ ἐνῶ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος ἔγινε φωταυγῆς ἡμέρα, ὅλοι δὲ οἱ ἅγιοι συνοδοὶ τοῦ ἰδόντες τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν ἐπὶ τῆς σεπτῆς κορυφῆς τοῦ ἁγίου ἀνέκραξαν περσιιστὶ «χορτάτζ» δηλαδὴ «ὁ ἅγιος μὲ τὸ ἥλιακὸν στέμμα», καὶ ἔκτοτε ἔμεινε τὸ ὄνομά του «Χορτάτζ». Τοῦτο εἶδον οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τότε ἐκ μὲν τῶν Ναζωραίων ἑκατὸν ἄτομα, ἐκ δὲ τῶν Ἑβραίων μόλις ἐβδομήκοντα ἐτιμήθησαν διὰ τῆς ἀληθοῦς πίστεως. Κατόπιν ὁ ἅγιος μετὰ τὸ θαῦμα τοῦτο ἐκυρίευσεν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων τὸ μοναστήριον, ὅπερ εἶναι τὸ τζαμίον του, τὸ μετέτρεψεν εἰς τζαμίον καὶ εἶναι ἀκόμη τεθαμμένος ἐν αὐτῷ. Εἶη τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐπὶ τὸ προσκύνημα Κανλή-Μπουρμάζ, ἐντὸς θόλου μολυβδοσκεποῦς, ἐντὸς τῆς μικρᾶς ἀλλῆς τοῦ τάφου τοῦ Μουσᾶ-μπαμπᾶ, ὅπου εἶναι μία κυπάρισσος, ὑπάρχουν μερικοὶ καλόγηροί του. Ἐνδοθεν δὲ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν πύλης τοῦ προσκυνήματος, ἐντὸς μανσωλείου, εἰς μέρος κατάφυτον, ὑπάρχει ὁ τάφος τοῦ Μεϊντάν-Σουλτάν-Μπαμπᾶ. Εἰς δὲ τὸ Μπαλικ-παζάρ εἶναι τὸ προσκύνημα τοῦ Ἀλή-Μπαμπᾶ. . . Ὑπάρχουν καὶ τόσα καὶ τόσα προσκυνήματα, ἀλλ' ἐκεῖνα τὰ μοναστήρια, τὰ ὁποῖα προσεκυρήσαμεν καὶ ἐπεκαλέσθημεν τὴν εὐλογίαν των, εἶναι τὰ τῶν ρηθέντων ἁγίων.

Μετὰ τοῦτο ἀποχαιρετίσαντες ἅπαντας τοὺς φίλους ἐπορεύθημεν τέσσαρας ὥρας πρὸς Δ. καὶ διέβημεν τὴν ξυλίνην γέφυραν τοῦ Βαρδᾶρ (Ἀξιοῦ). Ὁ μέγας οὗτος ποταμὸς πηγάζων ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς Ἀλβανίας βουνῶν τοῦ Καλκάν-Ντελέν, διέρχεται διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ φρουρίου Κατσάνικ, ῥεεὶ διὰ τῆς πόλεως τῶν Σκοπίων καὶ τῆς πόλεως τοῦ Κιοπρολοῦ (Βελεσῶν), ῥεεὶ ἐκ τοῦ Ὀφτσέ-μπολοῦ¹ καὶ διερχόμενος ἐκεῖθεν χύνεται εἰς τὸ Αἰγαῖον. εἰς θέσιν . . . παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην.

Κατόπιν πορευθέντες πάλιν . . . ὥρας διὰ τῶν πεδιάδων πρὸς Δ., διελθόντες διὰ πλείστων ἀνθούτων χωρίων καὶ διαβάντες τὸν ποταμίσκον Σογιουτλοῦ, ὅστις πηγάζων ἐκ τῶν βουνῶν τῶν Γιαντισῶν χύνεται ἐπίσης εἰς τὸ Αἰγαῖον παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ἐφθάσαμεν, ἀφοῦ διήλθομεν διὰ πλείστων ὄσων χωρίων, ἐντὸς δέκα ὥρων εἰς τὸ Γενιτζέ-Βαρδᾶρ (Γιαντισά).

(Ἔπεται συνέχεια).

ΝΙΚΗΦ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Εἰς ἄλλο χειρόγραφον ὑπάρχει Ὀφτσέ-γιολοῦ (δρόμος τοῦ Ὀφτσε), ἥτις ὅμως γραφὴ εἶναι ἀσφαλῶς ἐσφαλμένη. Πρόκειται περὶ τοῦ «Ὀφτσε-πόλιε», τὸ ὅποιον σλαβιστὶ σημαίνει «πέδιον τῶν προβάτων».